

ČESLOVAS MILOŠAS IR LIETUVA

Vaida Kamuntavičienė

Irena Miklaševič

Giedrė Milerytė

Vaiva Narušienė

ČESLOVAS MILOŠAS IR LIETUVA

Vaida Kamuntavičienė
Irena Miklaševič
Giedrė Milerytė
Vaiva Narušienė

Publikuojama Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių m. fakulteto tarybos
2011 m. birželio 22 d. posėdžio nutarimu (protokolo išrašo Nr. 2-4).

Recenzavo Doc. dr. Regina Jakubėnas (Vilniaus universitetas)
Doc. dr. Pranas Janauskas (Vytauto Didžiojo universitetas)
Doc. dr. Andžėjus Pukšto (Vytauto Didžiojo universitetas)

Sudarytoja Vaida Kamuntavičienė

Kalbos redaktorės Janina Masalskienė
Indrė Sekevičienė

Dizainas Alina Butrimė

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2011

© Vaida Kamuntavičienė

*Pratarmė, Nevėžio slėnis ir Č. Milošo protėviai, Šetenių dvaras,
Šetenių dvaro papročiai, Berklis ir aukščiausias tarptautinis pripažinimas, Sugrįžimas*

© Vaiva Narušienė

Č. Milošas ir Vilnius

© Irena Miklaševič

Č. Milošas ir Vilnius

© Giedrė Milerytė

Nuo Varšuvos iki Paryžiaus

© Czesław Miłosz Estate

*Č. Milošo kūrinių citatos ir Andrzej Miłosz archyvo nuotraukos,
saugomos Varšuvoje, Biblioteka Narodowa*

ISBN 978-9955-12-690-4

TURINYS

- 4 ■ Pratarmė
- 6 ■ Nevėžio slėnis ir Č. Milošo protėviai
- 20 ■ Šetenių dvaras
- 32 ■ Šetenių dvaro papročiai
- 42 ■ Č. Milošas ir Vilnius
- 50 ■ Nuo Varšuvos iki Paryžiaus
- 56 ■ Berklis ir aukščiausias tarptautinis pripažinimas
- 62 ■ Sugrįžimas

PRATARMĖ

*Viskas sukasi
mikrokosme prie
Nevėžio upės ¹*

Česlovas Milošas (Czesław Miłosz, gimė 1911 m. birželio 30 d. Šetenuose – mirė 2004 m. rugpjūčio 14 d. Krokuvoje) – poetas, eseistas, literatūros istorikas, filosofas, vertėjas, kovotojas už laisvą žodį ir laisvą mintį, Nobelio literatūros premijos laureatas, bendros Europos idėjos puoselėtojas, Lietuvos–Lenkijos santykių vizionierius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijos aristokratas. Intelektuali poeto kūryba pulsuoja drąsa, egzistencinių problemų svarstymais, atsakomybe prieš skaitytoją, todėl tapo pasipriešinimo blogiui simboliu. Jokioms ideologijoms nepavaldi vidinė Č. Milošo laisvė ir gebėjimas užčiuopti dalykų esmę, kūrybinė drąsa buvo jo kaip rašytojo sėkmės priežastimi.

Poetui gimtinė Šeteniai² (dvaras Nevėžio slėnyje, apie 13 km į šiaurę nuo Kėdainių) buvo didžiausiu kūrybinių inspiracijų šaltiniu. Eilėraštyje kūrėjas Šetenius vadina savo pradžių pradžia, kur susipažino su keturiomis pasaulio šalimis. Poeto vaikystės erdvės ribos – tai Nevėžio upė, gimtinės miškai, Šventybrasčio bažnyčia, Legmedės kalvė ir keltas per Nevėžį į Kalnaberžę. Siauros fizine prasme, tačiau įkvėpusios poetą didiems kūrybiniams atradimams.

*Tu buvai mano pradžia, ir vėl esu drauge su Tavim, čia,
Kur pramokau keturių pasaulio šalių.
Žemai anapus medžių Upės šalis, anapus manęs ir sodybos*

*Miško šalis, dešinėje Šventosios Brastos šalis, kairėje –
Kalvės ir Kelto.*

*Kad ir kur klajočiau, po kokius žemynus, visada buvau
Atsigręžęs veidu į Upę.*³

Siekiant geriau suvokti Č. Milošo santykį su gimtaisiais Šeteniais ir Lietuva, poeto šimtojo gimtadienio proga parengta informacinė mokslinė studija. Jos tikslas – susintetinti ir aktualizuoti žinias apie garsųjį poetą, daugiausia dėmesio skiriant jo gimtųjų apylinkių istorijai ir protėviams, pristatyti skaitytojams pagrindinius Č. Milošo kūrinius ir esmines idėjas. Norėdami geriau perteikti poeto pažiūras, pasitelkiame į pagalbą ištraukas iš kūrėjo veikalų. Č. Milošo poezija ir proza yra nemažai tyrinėta, tačiau jo gimtinės istorija ir giminės tyrimai dar laukia dėmesio.

Už konsultacijas ir medžiagą rengiant šią studiją dėkojame Algirdui Avižieniui, Daivai Dapkutei, Asijai Kovtun, Walentynai Krupowies, Povilui Lasinskui, Janinai Masalskienei, Raimondai Rickevičienei ir Rimantui Žirguliui. Taip pat dėkojame Agnieszcai Kosińskai už galimybę pasinaudoti Č. Milošo brolio Andžėjaus Milošo (Andrzej Miłosz) archyvu, saugomu Lenkijos nacionalinės bibliotekos (Biblioteka Narodowa) Č. Milošo fonde.

¹ Cz. Miłosz, Gimtoji Europa, vertė Juozas Tumelis, Vilnius, 2003, p. 23.

² Šetenių vietovės pavadinimo forma nusistovėjo tik paskutiniaisiais metais, todėl ankstesnėje literatūroje galime sutikti kitokias formas: Šateiniai, Šateniai, Šeteiniai ir pan. Lenkų kalboje painiavos mažiau, Č. Milošas visuomet Šetenius vadino *Szetejnie*.

³ Cz. Miłosz, Šetenuose / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai. Poezje wybrane, sudarė Algis Kalėda, vertė Tomas Venclova, Vilnius, 1997, p. 361.

NEVĖŽIO SLĖNIS IR Č. MILOŠO PROTĖVIAI

*Ten aš gimiau, buvau iš ponų
Geresnių nei Liauda ar Vandžiogala.
Apkrikštytas buvau, išsižadėjau velnio
Apytalaukio parapijoje, pavieta Kėdainių.⁴*

*Mane suformavo Lietuvos gamtovaizdžiai, jos spalvos, jos kvapai, jos dangus, jos telūrinės jėgos, kurios tikriausiai egzistuoja*⁵, – ieškodamas savo šaknų, Č. Milošas rašė eseistinėje knygoje „Tėvynės ieškojimas“.

Poetas gimė Lietuvos viduryje, Šetenių dvare prie Nevėžio upės. Istorine prasme Nevėžis buvo riba tarp dviejų pagrindinių Lietuvos regionų: Aukštaitijos ir Žemaitijos, Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų. Poetas taikliai pastebėjo, kad Nevėžio slėnis, matyt, pelnytai laikomas Lietuvos širdimi ir gražiausia jos vieta. <...> Pagrindinis jo bruožas vasarą būdavo tamsi parkų žaluma ant šlaitų, kai kada gana stačiai besileidžiančių į upę. Kas keletą kilometrų balti dvarai ir prie kiekvieno jų tokie pat parkai, daugiausia senos liepos, uosiai, kėniai. Kai kada dvarai ir jų parkai buvo išsidėstę vienas priešais kitą abiejose Nevėžio pusėse; štai iš Šetenių, kur gimiau, parko kitoje pusėje matėsi Kalnaberžė, prieš pirmąjį karą buvusi ministro Stolyfino nuosavybė (nesistebiu, kad pasirinko tokią gražią imperijos provinciją).⁶

Derlinguose Nevėžio šlaituose buvo patogų kurtis gyventojams. Upės slėnis – ypatinga vieta, pakrančių dirvožemis palankus augti ąžuolams – vertingiausiems Lietuvos medžiams. Augmenija čia vešli ir įvairi. Vaikystėje Č. Milošą žavėjo Nevėžio slėnio gamta.

Susižavėjimas, meilė. Medžiams, upei, paukščiams. Tikriausiai vaikystėje nežinome, kad tai vadinasi meilė. Liepos, ąžuolai, uosiai man septynmečiui tiesiog buvo. <...>

Labai jauname amžiuje susižavėjimas yra sakramentas, patirtis, kurios atminimas veikia visą mūsų gyvenimą. Būdamas sužeistas, aš turėjau tapti visišku pesimistu, tad mano ekstatiškas būties pagyras gali paaiškinti anksti man penkių pojūčių suteikta dovana.

*Pamenu pirmąjį susitikimą su atskirais paukščiais. Pavyzdžiui, volungė man atrodė tikras stebuklas, spalvos ir fleitiško balso vienovė. Ir tikriausiai būtent paukščių aš ieškojau knygose apie gamtą, vos tik išmokau skaityti, – knygose, kurios veikiai man tapo kultinėmis.*⁷

Nevėžio slėnis dėl savitos gamtos yra paslaptinga ir dažnai mistifikuota vieta, vertusi šių apylinkių žmones į jį žvelgti ypatingu žvilgsniu: Isos slėnis ypatingas tuo, jog čia yra daug velnių, daugiau negu bet kur kitur. Galbūt sutrūniję gluosniai, malūnai, pakrančių brūzgynai labai tinka būtybėms, kurios pasirodo žmonėms tik tada, kai pačios to nori. Mačiusieji sako, jog velnias yra nedidelis, devynmečio vaikišcio ūgio, dėvi žalią frakelį, krakmolytą nėrinių krūtinę; plaukai supinti į kaselę, mūvi baltomis kojinėmis ir aukštakulniais bateliais – jais stengiasi paslėpti kanopas, kurių gėdinasi.⁸ Mistiškai Nevėžio slėnio motyvai dažni Č. Milošo kūryboje.

⁴ Cz. Miłosz, Kur saulė pateka ir kur nusileidžia / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Algis Kalėda, p. 261.

⁵ Cz. Miłosz, Tėvynės ieškojimas, ištrauką vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius, 1995, p. 57.

⁶ Cz. Miłosz, Ulro žemė, vertė Almis Grybauskas, Vilnius, 1996, p. 69.

⁷ Cz. Miłosz, Abecadło, Kraków, 2001, s. 253–254, ištrauką vertė Vaiva Narušienė.

⁸ Č. Milošas, Isos slėnis, vertė Algis Kalėda, Vilnius, 1991, p. 7.

Č. Milošo gimtinė 1915 m.
vokiečių kariniame žemėlapyje.
Kauno viešosios bibliotekos
Retų spaudinių skyrius.

Č. Milošo gimtinė 1938 m.
Lietuvos žemėlapyje.
Vytenio Almonaičio
asmeninis archyvas.

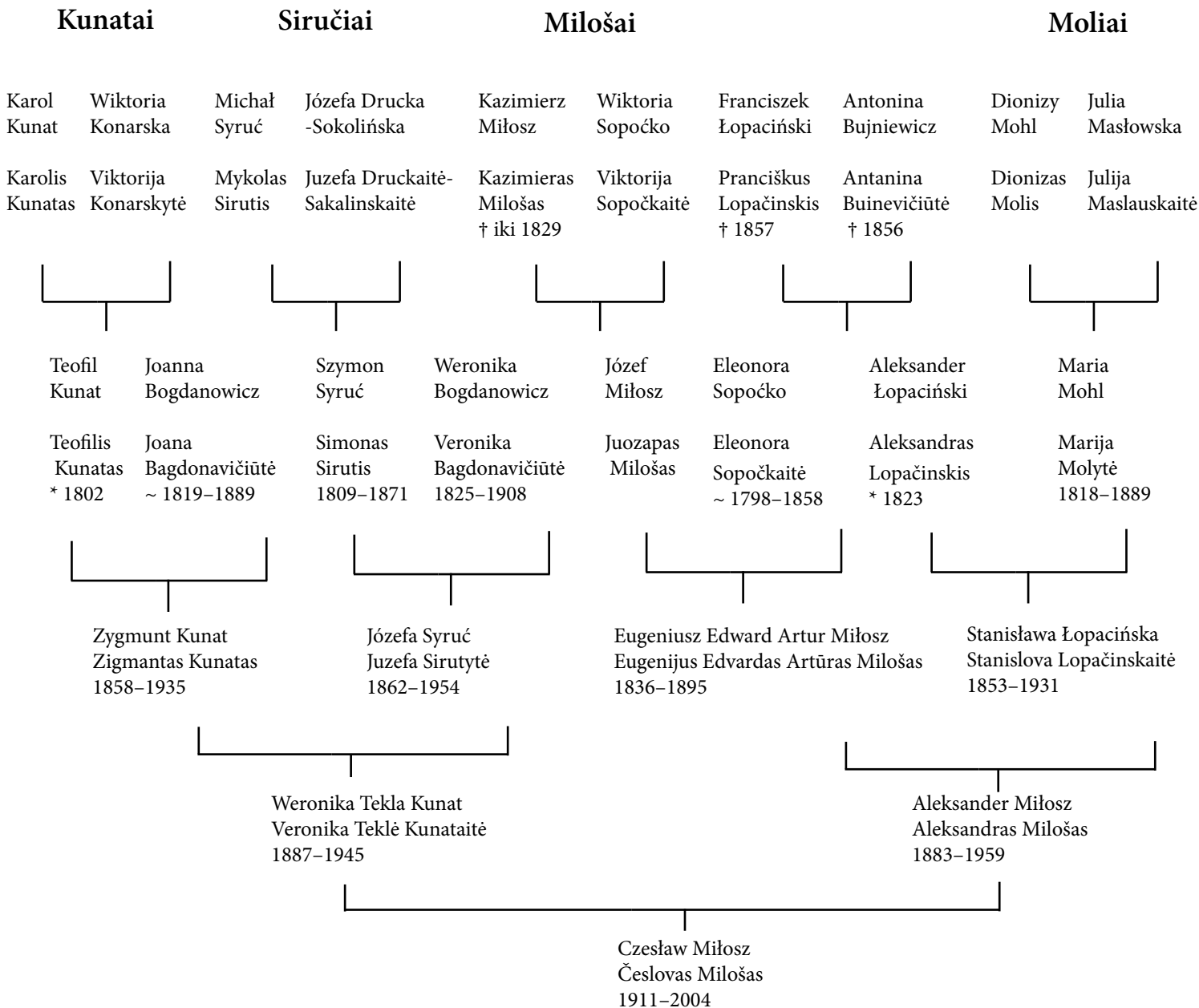
Nuostabiai graži, bet kartu ir bauginanti, paslaptinė upės aplinka poetą įkvėpė apmąstyti gėrio ir blogio priešpriešą pasaulyje.

Dauguma Nevėžio slėnio vietovių pirmąkart minimos XIV a. kryžiuočių žygių į Lietuvą aprašymuose. Kryžiuočiai žygiavo pasinaudodami Nevėžiu kaip puikiai susisiekimui tinkančia arterija. Išskyla iš ūkanų šių vietovių vardai: 1371 m.

Apytalaukis, 1372 m. Kėdainiai, Labūnava, Liaudė ir kt.

Po Lietuvos krikšto 1387 m. regione formavosi bajoriškoji žemėvalda, XVI a. šaltiniai mini šiose vietovėse jau egzistavusius dvarus.

Artimiausias didesnis miestas Č. Milošo gimtosiose apylinkėse – ant Nevėžio upės kranto įsikūrę Kėdainiai. Nuo XV a. privatus Radvilų miestas, kuriame pastatyta mūrinė gotikinė Šv. Jurgio katalikų bažnyčia. 1590 m. Kėdainiai gavo Magdeburgo teisę. Reformacijos epochoje mieste susibūrė liuteronų bendruomenė, pasistačiusi mūrinius maldos namus. Miesto šeiminkams Radviloms tapus kalvinistais, XVII a. Kėdainiai buvo vienas žymiausių kalvinizmo centrų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XVII a. Kėdainiuose veikė kalvinistų bažnyčia, gimnazija ir spaustuvė. Tame pat amžiuje pastatyta stačiatikių cerkvė. XVIII a. stiprinta Katalikų bažnyčia, įsikūrė karmelitų vienuoliai, 1709 m. pasistatę medinę Švč. Mergelės Marijos Paaukojimo bažnyčią, XIX a. pabaigoje pervadinę Šv. Juozapo vardu. XVII a. Kėdainiuose apsigyveno žydai, ypač suklestėję XVIII–XIX a. Čia gyveno ir mokėsi žymus žydų mąstytojas Vilniaus Gaonas (1720–1797). Laikui bėgant, žydų kahalas išaugo, sudarė apie pusę miesto gyventojų. Žydai turėjo absoliutų gamybos ir prekybos monopolį. Nuo 1811 m. Kėdainius

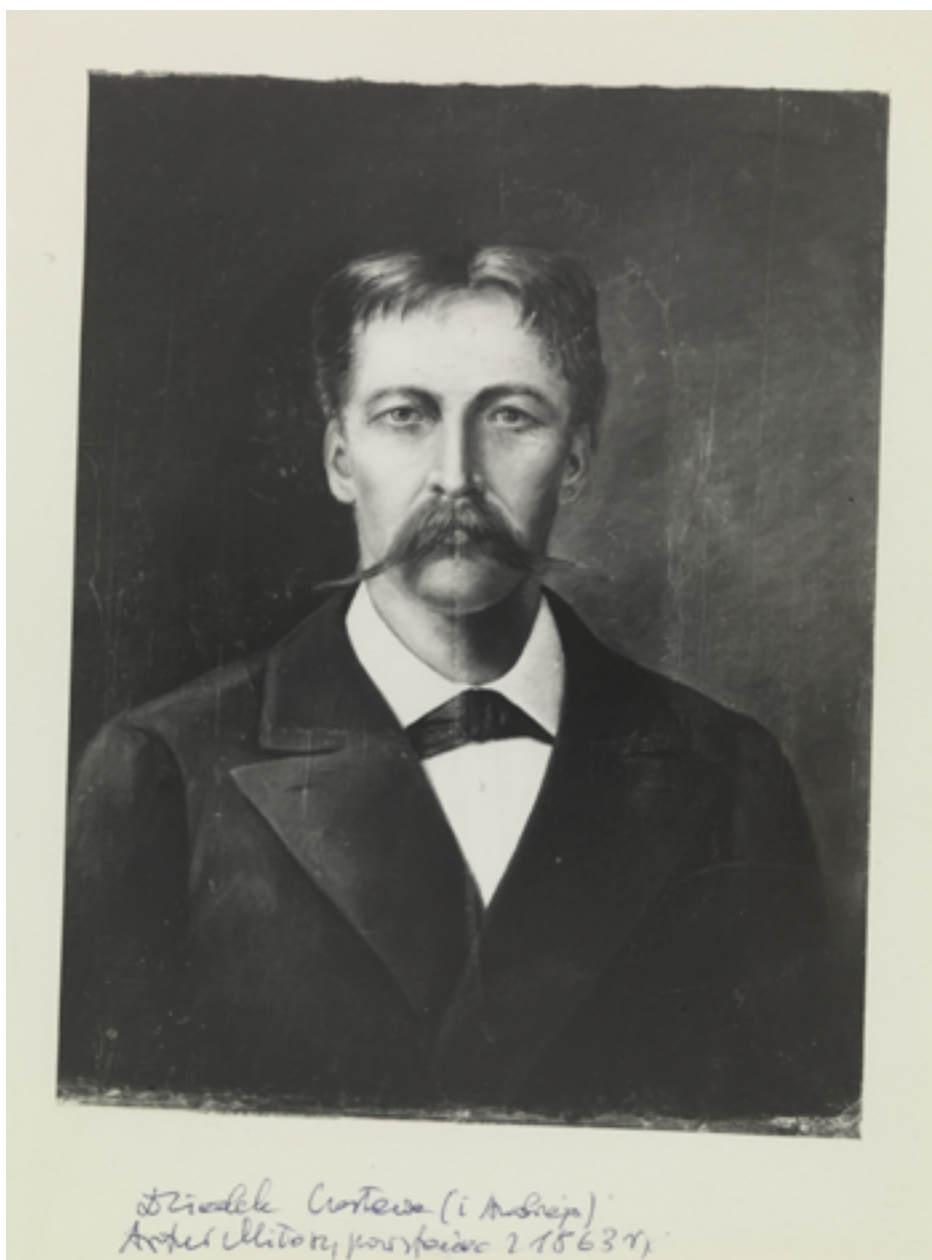
Sirutiškio dvaras, 1992 m.
Vlado Urbono nuotrauka, VDU bibliotekos Rankraščių skyrius.

Sirutiškio dvaro įkūrėjas Vitebsko
kaštelionas Simonas Sirutis.
BN, Č. Milošo fondas.

Česlovo Milošo senelis Artūras Milošas.
BN, Č. Milošo fondas.

valdė Čapskiai, Totlebenai (šie pastatė minaretą). 1871 m. per miestą nusidriekė Liepojos–Romnų geležinkelis.

Č. Milošas prisiminė, kad *Miestelis, į kurį buvo vežami parduoti žemės vaisiai, kasdienybėje vartojo lenkų ir jidiš kalbas.*⁹

Daugiatautiški, daugiareliginiai ir daugiakultūriniai Kėdainiai buvo tipiškas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijų miestas. Č. Milošas rašė, kad iš Šetenių svirno pastogės vaikystėje žvelgdavo į tolimus Kėdainių parapiinės bažnyčios bokštus. Taip jam atsiverdavo pasaulio erdvės.

Č. Milošui labai svarbūs buvo protėviai – jis visą gyvenimą rinko informaciją apie savo kilmę. Poetas rašė:

*Jeigu užsimenu apie savo protėvius, tai todėl, kad jie yra mano jėga. Dėka jų galiu paliesti senovišką aprangą, baldus, pageltusių dokumentų rašmenis bei man dar ne visai numirusius daiktus. Tai tarsi inkaras, kurio lynas grimzta gelmėn ir išlaiko mus netoli tam tikro taško. O istorinė intuicija yra, ko gero, neįmanoma, jei nėra sąsajos taško.*¹⁰

Č. Milošo protėviai iš tėvo pusės buvo kilę nuo Vandžiogalos ir Labūnavos apylinkių. XVII a. Vandžiogalos dvarą valdė Jonas Karolis Rostovskis, pastatęs ir fundavęs Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčią. 1643 m. Vandžiogalos miestelis gavo prekybos privilegiją. Vandžiogalos apylinkėse – Serbinuose, o vėliau Užumiškiuose – gyveno Milošai. Pagal legendas Milošų giminė kildinama iš Lužicų serbų, nežinia

kada atsikėlusią į Lietuvą, į Serbinus. Poetas prisiminė, kad *Pirmasis, kuris išnyra iš tamsos <...> yra Grigalius Miloševičius Milošas*,¹¹ minimas 1580 m. pirkimo – pardavimo sutartyje. XVIII–XIX a. sandūroje vienas iš Milošų giminės atstovų, Juozapas Milošas, iš Serbinų išsikėlė į Drują ir Čerėją, tapo Sapielių valdų administratoriumi. Taip Milošų giminė skilo į dvi atšakas. Iš Čerėjos Milošų buvo kilęs prancūziškai rašęs poetas, tarpukario Lietuvos patriotas Oskaras Vladislovas Milašius (Oskar Władysław de Lubicz Miłosz), kurio asmenybė ir pažiūros turėjo didelės įtakos Č. Milošui.

1859 m. Vandžiogalos parapijos surašymo dokumentuose Užumiškių dvaro savininku minimas Juozapas Milošas, poeto prosenelis. Prie Vandžiogalos bažnyčios esančiose kapinėse nuo seno buvo laidoti Milošų – Milašių giminės atstovai. Č. Milošo senelis Eugenijus Edvardas Artūras Milošas buvo 1863 m. sukilimo vado Zigmanto Sierakausko adjutantas. Nuo caro represijų jį išgelbėjo gretimo Ibenų kaimo sentikiai, bendruomenės susirinkime nusprendę, kad galima melagingai prisiekti, jeigu tai išgelbės žmogaus gyvybę. Artūras Milošas buvo susituokęs su Stanislova Lopačinskaite (1853–1931), kurios tolima giminaitė iš motinos Marijos Molytės (Molių giminė buvo kilusi iš sulenkėjusių Livonijos vokiečių) pusės buvo Emilija Pliaterytė (1806–1831), 1831 m. sukilimo Lietuvoje dirdvyrė. E. Pliaterytė buvo genealoginėje schemeje matomo Dionizo Molio pusseserė iš tėvo pusės.

⁹ Cz. Miłosz, Gimtoji Europa, vertė Juozas Tumelis, Vilnius, 2003, p. 17–18.

¹⁰ Ten pat, p. 21.

¹¹ Ten pat, p. 22.

Juzefa Sirutytė-Kunatienė.
BN, Č. Milošo fondas.

Zigmantas Kunatas.
BN, Č. Milošo fondas.

Č. Milošas vaikystėje girdėjo atsiminimus apie XIX a. sukilimus prieš caro okupacinę valdžią. Č. Milošo tėvas Aleksandras Milošas (1883–1959) priklausė profesinės inteligentijos pasauliui. Rygos politechnikoje baigęs inžinerijos mokslus, vertėsi statydamas kelius ir tiltus.

Č. Milošo motinos Veronikos Kunataitės-Milošienės (1887–1945) tėvu buvo Zigmantas Kunatas (1858–1935). Kunatai pagal šeimos tradiciją kildinami iš baltiškos jotvingių genties. *Kunat. Galimas daiktas, kad tuo vardu buvo vadas vienos genties, kurią viduramžiais beveik visiškai išnaikino lenkai ir kryžiuočiai.*¹² Iki XIX a. Kunatų giminė buvo kalvinistiško tikėjimo. Kunatai nuo seno valdė Eismantus Gardino pavietę bei kitas vietas, o 1853 m. įsigijo Krasnogrūdų dvarą, XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje tapusį vienu svarbiausių Kunatų giminės centrų.

1885 m. rugsėjo 15 d. (pagal Julijaus kalendorių rugsėjo 3 d.) Zigmantas Kunatas susituokė su Juzefa Sirutyte (1862–1954), kilusia iš senos ir garbingos Siručių giminės, minimos XVI a. dokumentuose. Č. Milošui, antrojo pasaulinio karo metu pasirinkusiam Jono Siručio slapyvardį, artimiausia buvo Siručių pasaulėjauta.

Č. Milošo keturių kartų (tėvų, senelių, prosenelių ir proprosenelių) genealoginė schema byloja, kad XVIII–XIX a. Lietuvoje egzistavo paprotys senelių vardus suteikti anūkams. Jis atsispindi Siručių giminės varduose. Kartojasi Simono, Juzefos, Veronikos vardai. Siručiai buvo giminės

tradicijas gerbiantys ir puoselėjantys žmonės, protėvius laikę autoritetais ir siekę tęsti jų darbus.

Žymiausias Č. Milošo atmintyje likęs giminaitis – Kauno seniūnas, Vitebsko kaštelionas Simonas Sirutis (1698–1774), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patriotas. 1760 m. jis įsigijo Panevėžio dvarą dešiniajame Nevėžio upės krante ir pervadino pagal savo pavardę Sirutiškiu. Jo palikuonis bendravardis Simonas Sirutis (1809–1871) Sirutiškio dvare gyveno su pirmąja žmona Eufrozina Kosakovskyte-Sirutiene. Sutuoktinių dukra Ona ištekėjo už Antano Komorovskio, rūmai perėjo Komorovskių žiniai. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Sirutiškyje Simonas Komorovskis pastatė neorenesansinio stiliaus su secesijos detalėmis prabangius rūmus. Milošai artimai bendravo su šio dvaro šeimininkais ir Komorovskių gimine, Petras Komorovskis buvo Č. Milošo krikštatėvis.

Č. Milošo prosenelis Simonas Sirutis be Sirutiškio valdė Šetenius ir Bagatelą. Susituokęs antrą kartą su Veronika Bagdonavičiūte (buvusia Kosakovskiene) Sirutiene, persikėlė į Šetenius, kur gimė jų dukra Juzefa Sirutytė, Č. Milošo senelė. Ištekėjusi už Zigmanto Kunato, ji liko gyventi Šeteniuose. Dvaras buvo paveldimas moteriškąja linija, jame šeimininkavo Siručiai, Kunatai ir Milošai. Poetas nuolat pabrėždavo motinos protėvių svarbą ir įtaką jo pasaulėžiūrai. Apie savo prosenelę Veroniką Sirutienę rašė: *Žinau, kad mano senelės motina buvo labai šauni moteris,*

¹² Ten pat, p. 24.

Šetenių dvaras, 1913 m.
BN, Č. Milošo fondas.

*viską darė pati: valdė dvarą, nes jos vyras žuvo vienoje pirmųjų geležinkelio avarijų Europoje, prie Baden-Badeno.*¹³

Artimiausi Šetenių kaimynai buvo Ignacogrado ir Kalnaberžės dvarai. Ignacogradas buvo Zavišų dvaras, Šventybrasčio bažnyčios fundatoriaus Ignaco Zavišos garbei pavadintas Ignacogradu (dabar Šlaitkalnis). Leokadijai Zavišaitei susituokus su Stanislovu Geištoru, abu tapo dvaro savininkais. Jų sūnus Jokūbas Geištoras (1827–1892) buvo Č. Milošo senelių Zigmanto Kunato ir Juzefos Sirutytės vestuvių liudininku. J. Geištoras parašė Z. Kunato labai vertintus atsiminimus apie Nevėžio kraštą¹⁴, o savo dvare sukaupęs apie 5000 knygų biblioteką, sukūrė pirmąją Kėdainių apylinkėse skaityklą. Nors buvo „baltųjų“ pažiūrų ir nepritarė 1863 m. sukilimo rengimui, tačiau, jam kilus, kovojo sukilėlių gretose ir buvo ištremtas į Sibirą. Dvaras buvo konfiskuotas ir atiteko Stolypinams. Č. Milošo prosenelis Simonas Sirutis Šetenių dvare išsaugojo savo kaimyno ir bičiulio J. Geištoro biblioteką, kurios pagrindu gyvenimo pabaigoje J. Geištoras Varšuvoje atidarė antikvarinį knygyną, tapusį jo pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu.

Kalnaberžė buvo dvaras kitoje Nevėžio pusėje tiesiai priešais Šetenius. Nuo XVI a. minima kaip Radvilų dvaras, o XIX a. valdė Čapskiai, Stolypinai, 1923 m. trumpam buvo nusipirkęs poetas Kazys Binkis, nuo 1925 m. dvare buvo vaikų perauklėjimo įstaiga. Iš Šetenių į Kalnaberžę buvo

patenkama keltu: *vaikystėje man pasakodavo apie valtį prie Nevėžio, kuria labai lengvai galėjai persikelti, nes sukdavai rankeną ir mentės pačios ėjo. Primityvaus laivo imitacija.*¹⁵ Apie Kalnaberžę sudėtos Č. Milošo eilės:

*Štai čia Kalnaberžė, priešais Šateiniai,
Namas, kuriame gimiau, aiškiai matyti.
Kalnaberžė priklausė Stolypinams,
Jie čia praleisdavo vasarą, gražioje Imperios provincijoje,
Artimiausi mano senelių Kunatų kaimynai už upės.
Vaikystėje girdėjau apie valtį su ratais ir rankine pavara.
Važinėta vakarais, lankytasi dažnai,
Stolypinas mylėjo jaunas Kunataites.*¹⁶

Šeteniai priklausė Apytalaukio parapijai. Apytalaukis buvo sena ir žymi vietovė. XVI a. čia įkurtą Šiukštų dvarą Č. Milošo laikais valdė grafai Zabelos. XIX a. perstatyti rūmai įgavo neorenesansinį pavidalą. Rūmai buvo vieni didžiausių ir įspūdingiausių Nevėžio slėnyje. Netoliese prie Alkupio upelio XVI a. pabaigoje jau stovėjo medinė trikampės formos bažnyčia, kuriai 1635 m. bajoras Petras Šiukšta suteikė fundaciją. Ja pasinaudojus, XVII a. pabaigoje Apytalaukyje senosios bažnyčios vietoje baigta statyti mūrinė Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia, tapusi parapine ir apylinkių dvasiniu centru. Joje 1909 m. liepos 27 d. (pagal Julijaus kalendorių 14 d.) susituokė Č. Milošo tėvai Aleksandras Milošas ir Veronika Kunataitė.

¹³ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas. Pokalbiai su Aleksandru Fiutu, vertė Birutė Jonuškaitė, Vilnius, 1997, p. 129.

¹⁴ Pamiętniki Jakóba Gieysztorą z lat 1857–1865, opr. Tadeusz Korzon, Wilno, 1913, t. 1–2.

¹⁵ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 151.

¹⁶ Cz. Miłosz, 1911 metai / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Liudas Giraitis, p. 299.

Č. Milošo krikšto įrašas Šventybrasčio bažnyčios krikšto metrikų knygoje.
LVIA, f. 1421-1-3, l. 143(30).

Milošas	30.11.18	Ka.	Милосла дева мѣстѣ Новеменскаго двора въ Восприимн единадцатого <u>Александра</u> - Алексія крѣпко болѣ года Октября восьм (тридцати) <u>Евгеніи</u> - <u>Ду</u> Петра надцатого дня въ ардовна - Артуро - ф. Макаров Свѣтобросецканъ <u>Виза</u> (тридцати) и <u>Вера</u> - ский св Р.П. Риліальна въ коесте <u>ники</u> - <u>Ветны</u> (тридцати) <u>Добирой</u> мѣ: Кс. 10. Наркети - ф. <u>Кунина</u> отъ <u>Ври</u> <u>Кунина</u> самъ окрещенъ дитя <u>Милошо</u> въ дан. <u>Насцѣ</u> <u>Мов</u> <u>инеманъ</u> <u>Чеслав</u> (одно) сун. самъ родившійся <u>Вдового</u> мн.) со <u>всѣми</u> <u>обра</u> <u>Учонъ</u> <u>Вднѣ</u> 1911 года дѣти <u>Машинство</u> въ мн. <u>Шестинѣ</u>, <u>Онтолоккало</u> <u>Прихода</u>.	Восприимн Алексія крѣпко болѣ Петра Макаров ский св Добирой Ври Кунина Насцѣ Мов Вдового Учонъ Вднѣ Шестинѣ Онтолоккало Прихода.
			Милошо	

Apytalaukio parapija turėjo kelias filijas. Viena iš jų buvo Šventybrasčio bažnyčia. Prie į Nevėžį įtekančio Brastos upelio galbūt buvusios pagonių šventovės vietoje šimtamečių ažuolų apsuptyje 1774 m. Ignacogrado dvaro savininkas Ignacas Zaviša fundavo ir pastatė medinę Kristaus Atsimainymo bažnyčią. Šalia šventoriaus po ažuolais buvo palaidoti 1863 m. sukilėliai prieš caro valdžią. Dar ir šiandien yra išlikę penki drūti ažuolai – valstybės saugomas gamtos paminklas. Šventybrasčio bažnyčioje 1885 m. susituokė Č. Milošo seneliai Zigmantas Kunatas ir Juzefa Sirutytė, o 1887 m. buvo pakrikštyta jų dukra poeto motina Veronika Kunataitė. 1911 m. spalio 31 d. (pagal Julijaus kalendorių 18 d.) Šventybrastyje kunigas Julius Narkevičius pakrikštijo ir patį būsimą poetą Česlovą Milošą. Krikšto tėvais buvo Petras Komorovskis ir našlė Elvyra Sigismunda Koscialkovska. Č. Milošas rašė: *Esu dėkingas už tai, kad kadaise, seniai, medinėje bažnytėlėje tarp ažuolų buvau priimtas į Romos katalikų Bažnyčią.*¹⁷

Šventybrasčio bažnyčios šventoriuje palaidoti poeto prosenelė Joana Bagdonavičiūtė-Kunatienė, jos sūnus Č. Milošo senelis Zigmantas Kunatas, prosenelis Simonas Sirutis, jauna mirusi jo pirmoji žmona Eufrozina Kosakovskytė-Sirutienė (S. Sirutis jai pastatė antkapį su įrašu: *Pačiai geriausiai žmonai*), jo antroji žmona Č. Milošo senelė Veronika Sirutienė. Č. Milošas prisimena, kaip vaikystėje

šventadieniais dažniausiai pėsčiomis eidavo apie 3 km iš Šetenių į Šventybrasčio bažnyčią. Senasis kelias palei Nevėžį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais buvo prekybos traktas, vedęs iš Rygos į Kauną ir toliau link Karaliaučiaus, apstatytas pakelės karčemomis ir užėigos namais.

¹⁷ Cz. Miłosz, Pakelės šūnytis, vertė Vyturys Jarutis. Vilnius, 2000, p. 26.

ŠETENIŲ DVARAS

*Semtis laimės kiek tai leista. Kaimas mūs ramus,
Nors neturtingas, kariatas mažai kas turi.
Prabangios jos per daug, reikia ketverto arklių,
Tad ji daugiausia mūsų ratinėje stovėjo.* ¹⁸

Nėra žinoma, kada buvo pastatytas Šetenių dvaras. 1784 m. Apytalaukio parapijos surašyme minima, kad Kauno pavieto žemės teismo teisėjui Juozapui Siručiai priklausė Galkantiškių, Repengių, Peiksvos, Začių ir Šetenių kaimai¹⁹, tačiau dvaras neminimas. Kaimai galėjo būti valdomi iš Sirutiškio dvaro. 1806 m. Apytalaukio parapijos gyventojų surašymo statistikoje Šetenuose taipogi minimas tik kaimas, kuriame buvo 12 valstiečių sodybų, gyveno 36 vyrai ir 38 moterys (priimančios Švč. Komuniją), bei 13 mažamečių berniukų ir 16 mergaičių (nepriimančių Švč. Komunijos).²⁰ Č. Milošo duomenimis, Šetenių dvaro parką prosenelis Simonas Sirutis pasodino apie 1830 m. Parke augo daugiausia liepos, ąžuolai ir uosiai. Galima būtų manyti, kad panašiu metu buvo pastatytas ir dvaro pastatas. 1850 m. Apytalaukio parapijos gyventojų surašyme Šetenuose jau minimas Č. Milošo prosenelio Simono Siručio dvaras, kuriame gyveno 5 vyrai ir 5 moterys. Tuo metu Šetenių dvarui priklausė Šetenių (jame buvo 2 valstiečių sodybos, kuriose gyveno 21 vyras ir 21 moteris) ir Gineitų (jame buvo 9 valstiečių sodybos, gyveno 38 vyrai ir 38 moterys) kaimai.²¹ Č. Milošas manė, kad dvaras galėjo būti pastatytas anksčiau: *Man atrodo, kad tie namai buvo statyti aštuonioliktame amžiuje. Mediniai dvarai buvo statomi labai ilgai, paskui medieną pakeitė akmuo ir tinkas. Dvaras buvo mūrinis. Ar gal*

„medinis, bet apmūrytas“, nes, atrodo, po tinku buvo apkaltas lentomis. Kažkaip nelemtai pastatytas, jame būdavo drėgna ir pašėlusiai šalta. Priebutis netgi su kolonėlėmis...²² Galbūt XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje dvaro namas buvo pastatytas rekonstravus kokį nors ligi tol ten stovėjusį pastatą.

Tai buvo tipiškas dviejų galų gyvenamasis namas, prie kurio buvo pristatytas priestatas, todėl dvaras įgijo L raidės formą. Pravėrę dvaro duris, patekdavo į prieškambarį, kurio dešinėje buvo gyvenami tik vasarą salonas ir salonėlis. Kairėje dvaro pusėje – valgomasis, svečių kambarys ir biblioteka, o koridoriumi nuo valgomojo buvo atskirta virtuvė, garderobinė, kamara-vaistinė. Č. Milošo vaikystės laikais dvaro gale buvusiam priestate buvo įrengta audykla, sandėlis ir senelės Stanislovos Milošienės, mažojo poeto, senelės Juzefos Kunatienės bei senelio Zigmanto Kunato kambariai. Č. Milošui Šetenių dvaras buvo tarsi gyvas senovės laikų paveikslas:

Šateiniai – gryniausią olandų tapybą. Jeigu atkreipsime dėmesį į kambarių šviesą ir išvaizdą, dar kažkokius natūrmortus – visa tai juk Olandija, septyniolikto amžiaus Olandija. <...> vaistinė – magiškiausia Šateinių vieta. Magiškiausias kambarys. Dieve švenčiausias! Man dabar atrodo, kad visa mano poezija atsirado iš vaistinės... <...> Tai kambarys, kurio sienas sudarė stalčiukai.

¹⁸ Cz. Miłosz, Pakelės šūnytis, vertė Vyturys Jarutis, Vilnius, 2000, p. 26.

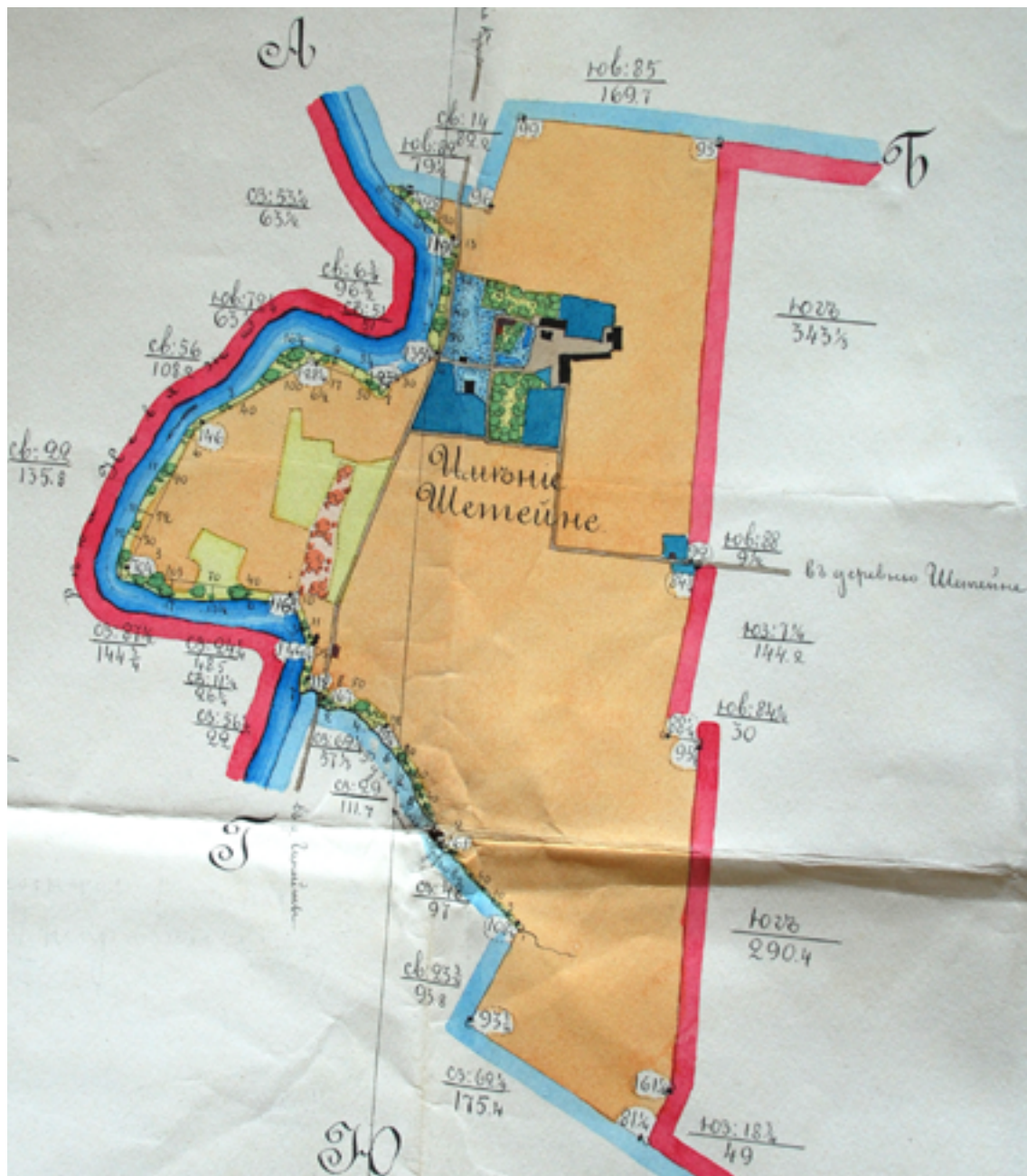
¹⁹ Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu, parengė Sigitas Jегelevičius, Vilnius, 2009, s. 118.

²⁰ Apytalaukio parapiinės bažnyčios inventorius, 1807 m. sausio 29 d. / Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 89, l. 63v.

²¹ Apytalaukio parapiinės bažnyčios vizitacija, 1850 m. / LVIA, f. 669-2-276, l. 58–59.

²² Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 146.

Šetenių dvaro žemių plano fragmentas, 1894 m.
Kauno apygardos archyvas, f. I 66-4-178.

Visas kambarys buvo iš stalčių. <...> Ant lentynų stovėjo įvairiausi variniai, stebuklingo aukso „vermeille“ atspalvio indeliai, o stalčiuose – visokios esencijos, prieskoniai. Imbieras ir t. t. Tie „vermeille“ spalvos puodeliai, kurie ten stovėjo, drauge su tais kvapais – grynas Chardinas, viskas kartu! Chardinas ir olandų tapyba. Tai atsakymas, kodėl man patinka olandiški naturmortai ir Chardinas.²³ Č. Milošo mėgstamiausias dailininkas prancūzas Žanas Baptistas Simonas Šardenas (Jean-Baptiste-Siméon Chardin, 1699–1779) tapė jaukius, šiltus ir švelnius naturmortus.

„Isos slėnyje“ Č. Milošas aprašė savojo dvaro kiemą: Nuo kelio link namų eini alėja. Ji tarsi tunelis (tokios čia tankios liepos) leidžiasi net iki tvenkinio greta svirno. Tvenkinys vadinamas Juodoju, kadangi jo niekuomet nepasiekia saulė. Naktį čia vaikščioti baisu; nesyk žmonės šičia matė juodą kiaulę, kuri kriukši ir posnagomis kaukši į takelius, o peržegnota išnyksta. Už tvenkinio alėja vėl kyla, ir staiga priešais sušvinta gėlynas. Stovi baltas namas, toks žemas, jog, atrodo, jį prislėgė stogas, ant kurio lentučių kur ne kur patogiai įsitaisiusios auga samanės ir žolės. Laukinės vynuogės, kurių uogos sutraukia liežuvių, vyniojasi apie langus ir apie dvi priebučio kolonėles.²⁴

Iš atminties Č. Milošas nubraižė dvaro pastatų planą. Jo nuomone, dvaras buvo gerai tvarkomas ir duodavo pelno; nedaug – labai kuklias sumas. Šiandieniam pasauliui tai

būtų galo su galu durstymas. Bet nepasakysiu, kad buvo nuostolingas. Ne.²⁵

Šetenių dvaras 1881 m. turėjo apie 280 dešimtinių žemės. 1908 m., po Č. Milošo prosenelės Veronikos Sirutienės mirties, dvarą paveldėjo jos dukra Juzefa Sirutytė-Kunatienė. Gresiant žemės reformai, 1921 m. oficialiai įregistruotas anksčiau įvykęs Šetenių dvaro padalinimas į tris dalis: J. Kunatienės dukroms Veronikai Milošienei ir Marijai Jurevičienei dovanota maždaug po 70 dešimtinių žemės (1935 m. paaiškėjo, kad jos gavo po daugiau kaip 100 ha žemės): Veronikai – Pakamariškių, o Marijai – Lepšinės palivarkas, likusią žemę oficialiai valdė Juzefa ir Zigmantas Kunatai. Tačiau visomis tomis žemėmis iki pat savo mirties rūpinosi Zigmantas Kunatas, nes Veronika gyveno toli nuo Šetenių – čia atvykdavo tik vasaromis. Marija gyveno savo vyro Pagynės dvare Babtų valsčiuje. Č. Milošas savo kūriniuose prisiminė keliones į tetos vyro dvarą netoli Babtų.

Z. Kunatas valdė ne tik žmonos paveldėtas žemes, bet ir didino jų plotus. 1906 m. nusipirko gretimą Buchtos-Kūjėnų palivarką, kurį sudarė apie 80 dešimtinių žemės.

Z. Kunatui mirus, iškilo žemių paveldėjimo klausimas, o Lietuvos žemės reformos departamentas turėjo peržiūrėti, ar paveldėtojų rankose neatsidūrė daugiau žemių nei buvo leidžiama pagal tuometinius Lietuvos įstatymus.

²³ Ten pat, p. 148–149.

²⁴ Č. Milošas, Isos slėnis... p. 10.

²⁵ Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas... p. 145.

Zigmanto Kunato pasirašytas raštas, liudijantis, kad jis buvo
Buchtos palivarko savininkas, 1923 m. LCVA, f. 1248-2-372, l. 9.

1935 m. Žemės reformos departamentas, patikrinęs Šetenių dvaro žemes, nutarė dalį jų nusavinti, Veronikai paliekant 38,67 ha žemės, o Marijai – 43,10 ha. Abi žemių savininkės pateikė apeliaciją, prašydamos palikti po 80 ha. 1937 m. jų prašymas buvo patenkintas – abiem buvo palikta po 80 ha, o jų motinai Juzefai Kunatienei – 150 ha. Šių žemių įteisinimu rūpinosi Č. Milošo tolimas giminaitis, Lietuvos garbės konsulas Paryžiuje Oskaras Vladislovas Milašius.²⁶

Šetenių dvaras 1940 m., Lietuvą okupavus sovietų valdžiai, buvo nusavintas, o XX a. šeštajame dešimtmetyje visiškai sugriautas. Kolūkio pirmininkas norėjo dvaro vietoje pasistatyti namą. Č. Milošas apgailestavo, kad jo gimtinė sovietmečiu neatpažįstamai pasikeitė: iškirsti taip mylėti miškeliai, išnyko numelioruoti upeliukai, pelkėti laukai, kuriuose perėdavo paukščiai, sunaikinti kaimai, ištremti žmonės. Č. Milošas rašė:

Išnyko kaimų dūmai, šulinių svirčių girgždesys, gaidžių giedojimas, šunų lojimas, žmonių balsai. Nebėra sodų žalumos, į kurią buvo panirę trobų stogai – obelys, kriaušės, slyvos buvo auginamos kiekviename kieme, tarp namo, klojimo ir klėtelės, taigi, kaimo gatvė buvo įrėmintą medžių. Medžiai čia buvo mėgiami, kaip ir medžio drožyba: drožinėtos langinės, sijose išpjauštinėti ženklai ir raidės, tam tikros formos taburetės, šalia kelio dažnai pasitaikantys kryžiai, sujungti su apsuptu

spindulių saulės simboliu ir apverstu mėnulio pjautuvu, arba koplytėlės, kuriose sėdėjo Rūpintojėlis. <...> Šetenių, Gineitų ir Peiksvos gyventojai buvo išvežti į Sibiro taigą kaip „buožės“, o taip pat kaip įtariamai teikę pagalbą partizanams, tai yra „miško broliams“. Pastatai buvo sudeginti, sodai iškirsti ir išrauti su šaknimis. Liko grynai nuogi laukai, apskrityje vadinami „kazachstanu“. Toks pat likimas ištiko ir mano motinai priklausiusį Pakamariškių dvarelį. Žemėlapiuose neišliko net pavadinimai iš anuomet gausiai gyvenamų vietų toje niūroje šiandieninėje lygumoje.²⁷

²⁶ Duomenys apie Šetenių dvaro žemės valdas pateikti remiantis: LCVA, f. 1248-2-372, 1248-2-373, 1248-7-41158, 1248-7-42156, 1248-7-42157, 1248-7-42158, 1248-7-42159, 1248-7-42160, 1248-7-42161.

²⁷ Cz. Miłosz, Abecadło... s. 317–318, ištrauką vertė Vaiva Narušienė.

1935 m. žemės reformos dokumentas, kuriuo ketinta Č. Milošo motinai Veronikai
palikti tik 38,67 ha žemės. LCVA, f. 1248-2-373, l. 84.

3382
89

LITUOVOS RESPUBLIKA
2. O. M.

KĖDAINIŲ APYGARDOS
Žemės Tvarkytojas

Nusavinimo _____ Skyrius

1935 m. rugsėjo mėn. 17 d. Žemės Reformos Valdybos 1935 m. balandžio mėn. 17 d.
nutarimu 795 ns Veronikai Kunataitei-Milašienei yra
palikta Surviliškio valsč., Šateinių dvare, vadinamame
Šateinių III palivarke 38,67 ha žemės, kaip skelbiant
Žemės reformos įstatymą atskirai ir savarankiškai tą
plotą valdžiusiai.

B.II-210 ns.

Surinktomis per Kėdainių Apskrities Viršininką
žiniomis, Veronika Kunataitė-Milašienė yra ištekęjusi
už lenkų kariuomenės karininko Milašiaus, kuris gyvena
Vilniuje ir yra Lenkijos pilietis, bet pati Veronika
Kunataitė-Milašienė turi išgavusi iš Surviliškio valsč.
savivaldybės vidaus pasą.

Todėl prašau Departamentą pranešti man ar Veronika
Kunataitė-Milašienė, kaip ištekęjusi už svetimšalio,
remiantis Žemės reformos įstatymo § 5 turi paliktą jai
Šateinių dvare žemę likviduoti ar ne. Be to, gal jai,
kaip ištekęjusiai už svetimšalio, netaikintinas Žemės
reformos įstatymo § 24.-

Žemės Tvarkytojas

Sekretorius

Handwritten notes:
Milošas, Apov. J. K.
on his estate
in the village of 9335
17112

1936 m. Šetenių dvaro žemių plano fragmentas.
LCVA, f. 1248-2-373, l. 160.

Veronikos Milošienės ir jos sesers Marijos Jurevičienės prašymas
žemės reformos valdybai su detaliu situacijos paaiškinimu palikti joms
po 80 ha žemės, 1936 m. LCVA, f. 1248-2-373, l. 123-124v.

*Veronika Milošienė
Marija Jurevičienė
Prašymas palikti žemę
po 80 ha
1936 m. LCVA, f. 1248-2-373, l. 123-124v.*

ŽEMĖS REFORMOS VALDYBAI

Veronikos KUNATAITĖS-MILAŠIENĖS,
gyv. Šateinių III palivarke, Sur-
viliškių valsč., Kėdainių apskr.
ir Marijos KUNATAITĖS-JUREVIČI-
NĖS, gyv. Šateinių II palivarke,
Surviliškio valsč., Kėdainių aps.

Žemės Reformos Departamentas
I
1936 m. Rugsėjo mėn. 3 d.
Nr. 15324

P R A Š Y M A S .

Papildydamos mūsų 1936 m. balandžio mėn. 23 d. paduotą pra-
šymą ir turėdamos galvoje Kėdainių Apygardos Žemės Tvarkytojo Padė-
jėjo p.Štaro praneštos kvotos davinius turime garbės duoti Žemės
Reformos Valdybai savo sekančius paaiškinimus paremtus mūsų prie
šio pristatomais dokumentais ir liudininkų parodymais.

Kėdainių Apygardos Žemės Tvarkytojo Padėjėjas p.Štaras pra-
vedęs pavestą jam kvotą priėjo visai neteisingos išvados, kad būk-
tai mes abidvi Šateinių dvare ir jo palivarkose jokios žemės atski-
rai ir savarakiškai nevaldėme, nežiurint į tai, kad 1931 metais Že-
mės Reformos Valdybai pavedus buvo taipogi pravesta kvota dėl mūsų
atskiro valdymo ir pasiremiant tos kvotos daviniais Žemės Refor-
mos Valdybos 1935.IV.17 d. nutarimu nr.795 mūsų nuosavybėje buvo
paliikta Šateinių II ir Šateinių III palivarkų žemė, kaipo tos že-
mės plotus savarakiškai valdėjusios. Iš paklaustų p.Štaro 14 liu-
dininkų 5 liudininkai buvo apklausti ir pirmoje kvotoje 1931 m. ,
kurie savo parodymuose antrojo kvotoj dalinai supainiojo faktus,
kaip pav. Juozas Kelpša dėl savo giles senatvės ir kurtumo, o da-
linai iškreipė faktus tyčia, kaip pav. Juozas Auksoraitis, norin-
tis pasisavinti nuomos teisėmis priklausantį man, Jurevičienei,
Lepšinės sklypą. Todėl jo parodymą skityti rintu ir teisingu ne-
tenka, ypač jeigu priimti dėmesin prie šio pristatomą jo surašytą
1919 m. sausio mėn. 14 d. nuomos sutartį Lepšinės sklypui su manim,

Jurevičiene, aštuoniems metams. Iš kitų p.Štaro apklaustų liudininkų 6 liudininkai: Zaviša, Misevičienė, Kudrevičienė, Žilevičienė, Vainauskas Antanas ir Sereika parodė kas ką Minoje ir bendra išvada iš jų parodymų yra mūsų naudai. Kas dėl liudininkų Andriaus Gincito ir Stasio Pliamako "Bendro" parodymo, tai tas parodymas yra per daug fantastiškas, kad jam galima būtų priduoti bet kurią reikšmę. Mano, Milašienės, vyras Aleksandras Milašius niekuomet jokioj kariuomenėj, nei lenkų, nei kitoj, nestarnavo, į mūsų kraštą su lenkų kariuomene niekuomet nebuvo atvykęs, jokio užpuolimo nedarė, ypač, kad, kaip matyti iš pristatomo liudininkės Sipiniauskienės notarinio parodymo ir kitų parodymų, Šateinių kaimą aplamai niekas neužpuлдavo. Tuo būdu reikia pripažinti, kad savo išvados p.Štaras priėjo pasiremiant aiškiai neteisingais parodymais ir savo nepamatuotais daleidimais. Kad p.Štaro išvada yra visiškai neteisinga ir neatitinka tikrybei turime garbės pristatyti Žemės Reformos Valdybai: 1/ Žemės mokesčių mokėjimo kvitus nuo 1919 m. iki šių metų, iš kurių matyti, kad aš, Jurevičienė, mokėjau atskirai už savo valdomą Šateinių dvare žemę mokesčius, o aš, Milašienė, taipogi atskirai nuo Jurevičienės ir motynos Kunotienės - už savo valdomą žemę; 2/ visą eilę rekvizicinių kortelių iš 1921, 22 ir 23 metų, iš kurių matyti, kad ir rekvizicijas atlikdavom mes, kiekviens, atskirai; 3/ Valdieiaus Valdybos 1919 m. įsakymą taisyti kelius adresuotą man, Milaševičienei, kaip Šateinių palivarko savininkei; 4/ pirmosios Lietuvos ūkio savitarpinio draudimo draugijos apdraudimo polisą nr.304 1921 m. rugsėjo mėn. 23 d., iš kurio matyti, kad jau tais metais man, Milašienės, savė vardu, kaip Podkamariškių palivarko savininke, buvo apdrausti nuo ugnies Podkamariškių palivarko trobėsiai; 5/ įgaliojimą, iš kurio Notarinio paliudymo matyti, kad 1923 m. lapkričio mėn. 3d. rejestre nr.4705 Kauno Notaro Škėmos kontoroje mano, Milašienės, buvo išduotas įgaliojimas man tėvui Zigmui Kunotui vesti mano reikalus, liečiančius priklausančio man Šateinių dvare reikalus; tas įgaliojimas buvo man išduotas tėvui dėl to, kad iki 1923 m. galo aš nuolat gyvaučiau Podkamariškių palivarke ir pati tvarkiau tame palivarke ūkį, o po

to laiko dėl savo ligos buvau priversta važinėti gydytis ir tik atva-
žiudavau į savo ūkį darbynešio metu, o man nesant mano reikalus tvarkyt
įgaliavau mano tėvą; 6/ mano , Milašienės, vesti Podkamariškių palivar-
ko pajamų ir išlaidų dienynai iš 1919 ir velesnių metų ir 7/ pareišku-
sių pas Kėdainių Notarą savo parodymus 10 liudininkų, kurie beveik visi
yra aplinkinių kaimų: Peiksvų, Gineitų ir Sigulių ūkininkai, patikimiau-
sieji žmonės, būtent: Petro Urbšio, Antaninos Šatienės, Jaroslavo Vai-
nausko, Jono Baleckio, Jurgio Baniukaičio, Kazio Koreišos, Juozo Šulco,
Abromo Mercero, Elenos Taraškevičaitės-Žukauskienės ir Paulinos Sipi-
niauskienės, kurie visi perėpėti apie grąšiančią, einant Baudž. Statuto,
bausmę už melagingą parodymą, visiškai aiškiai ir nedvejodami parodė,
kad, prieš Žemės Reformos Įst. skelbiant ir iki šiolei, aš, Milašienė,
savarankiškai ir atskirai valdžiau ir valdau Podkamariškių palivarką
/vadinamą Šateinių III paliv./, o aš, Jurevičienė, Lepšinės palivarką
/vad. Šateinių II paliv./. Tokių liudininkų iš aplinkinių kaimų, einoma
yra ne tik 10, bet jeigu atsirastų reikalus galima būtų pristatyti dar
visą cilą.

Reikia pažymėti, kad nors prieškariniam naminiam atidalinimo akte,
o po to ir pokariniam Notariniam atidalinimo akte, kuris buvo surašytas
pasiremiant prieškariniu, - yra minėti kaip atidalinami mūsų iš Šatei-
nių dvaro Žemės plotai ne tie patys kuriuos mes faktinai po karo valdėm
ir valdom iki šiol, bet ta aplinkybė negali turėti jokios reikšmės, nes
einant Žem. Ref. Įst. pakeitimu ² §2- "Vyr. Žin" 158 nr. toksai aktas laiko-
mas nesamu ir einant Žem. Refor. Įst. papildymu ⁴ §2- "Vyr. Žin" 324 nr. pa-
liekama iki 80 ha juridinio savininko įpėdiniui, kuris faktinai valdė
skelbiant Žem. Ref. Įstatymą atskirą Žemės ūkį, o mes kaip tik, kaip tas
yra įrodyta pristatytais dokumentais ir liudininkų parodymais, faktinai
ir valdėm, aš, Jurevičienė, Lepšinės palivarką, o aš, Milašienė, Podka-
mariškių paliv. Tas išėjo taip todėl, kad po karo aš, Jurevičienė, turė-
jau kur gyventi, būtent savo vyro dvare, o aš, Milašienė, visiškai netu-
rėjau kur apsigyventi ir todėl mes tarp savęs susitarėm, kad aš, Mila-
šienė, paimsiu valdyti nuosavybės teisėmis Podkamariškių palivarką kur
buvo gyvenamas namas ir kiti trobėsiai, o aš, Jurevičienė, Lepšinės pal-
kur trobėsiai tuo laiku buvo labai apleisti.

Pagaliau, esančios Žemės Reformos V-bos byloje žinios apie tai, kad aš Milašienė, neva esu ne Lietuvos pilietė, yra visai neteisingos, nes aš visą laiką, nuo pat Lietuvos įsikūrimo, turėjau ir turiu Lietuvos pasą/reikalui esant jo nuorašą galiu pristatyti/, kuris man buvo išduotas pilnai teisėtai: kaip žmona nansenisto, t.y. žmogaus be pilietybės, einant Vidaus Reikalų Ministerijos 1931.IV.28 d. aplinkraščiu nr.34780 p.5, aš nemustojau savo, Lietuvos pilietybės, teisių.

Paprastas teisingumas reikalauja atsižvelgti taipogi į tai, kad išėjus 1930 m.Žem.Ref.Įst. pakeitimui, einant kuriuo valdžiuosieji atskirus ūkius savininko įpėdiniai gauna po 80 ha ir ypač Žemės Reformos V-bai 1935 m. nutarus palikti mums mūsų valdomus ūkius nuosavybėn mes įdėjom daug lėšų į tuos ūkius /melioracijai, trobėsių pastatymui it t.t./ ir turėjom labai daug išlaidų surištų su tų ūkių pripažinimu mums nuosavybėn pasiremian Žemės Reformos V-bos nutarimų /planų sudarymas ir t.t./. Tokioms aplinkybėms esant mes visai neužstarnautai būtime nuskriaustos, jei Žemės Reformos V-ba pakeistų savo 1935.IV.17 d. nutarimą ta prasme, kad nepaliktų mums po 80 ha iš mūsų valdomų ūkių, pritariant išvadai Kėdainių Apygardos Žemės Tvarkytojo Padėjėjo p.Štaro, kuris buvo apklausęs beveik tik tuos liudytojus, kurie jau buvo apklausti pirmoje kvotoje; visai aišku, kad jeigu tie liudytojai klausiami antrą kartą parodė nevisai taip kaip pirmą kartą, tai su jų parodymais netenka skaitytis visai rimtai ir aplinkybės apie kurias jie liudyjo reikia patikrinti apklausus visą eilę kėtų patikimų liudininkų, ko p.Štaras tačiau nebuvęs padaręs ir todėl buvom priverstos padėryti mes pačios per Notarą.

Aukščiau išdėstyto dėliai, kartodamos savo S.m.balandžio 23d. prašymą, turime garbės prašyti Žemės Reformos V-bą jau įvykusį Žemės Ref.V-bos nutarimą apie palikimą mano, Jurevičienės, nuosavybėj 43,10ha Žemės ir mano, Milašienės, nuosavybėj 38,67 ha Žemės pakeisti ta prasme, kad einant Žem.Ref.Įst. § 2-⁴ palikti mums kiekvienai aukščiau minėtuose mūsų valdomuose palivarkuose po 80 ha Žemės ūkio normas mūsų pasirinktose vietose, kaip tat nurodyta mokinke Abramavičiaus sudarytuose planuose.

Priedas: prašyme minėti dokumentai, liudininkų parodymai ir dienynai.

1936 m. rugsėjo mėn. ...d.

Veronika Milašienė
Mąrya Jurevičienė

ŠETENIŲ DVARO PAPROČIAI

*Praeitis n e t i k s l i. Kas ilgai gyvena,
žino, kaip viskas, ką regėjo savo akimis,
apaugo paskalomis, legendomis,
didinančiais arba menkinančiais
gandais. „Buvo visiškai ne taip!“ – norėtų
sušukti, bet nesusuks, nes būtų matyti
tik judančios lūpos ir negirdėti balso. ²⁸*

Č. Milošo vaikystės ir jaunystės laikais Šetenių dvare gyveno jo seneliai Zigmantas Kunatas ir Juzefa Kunatienė, bei kita močiutė Stanislova Milošienė. Mažasis Č. Milošas su tėvais dvare gyveno iki 1913 m., tais metais išvyko į Rusiją, kur tėvas Aleksandras Milošas dirbo inžinieriumi. Į Lietuvą šeima sugrįžo 1918 m. Po Pirmojo pasaulinio karo susikūrus ir įsitvirtinus tautinei Lietuvos valstybei, Aleksandras Milošas, priklausęs lenkų pagrindinei organizacijai POW, neigiamai vertinęs nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą ir prieš ją kovojęs, negalėjo likti gyventi Lietuvoje. Č. Milošo tėvai gyveno Vilniuje, Suvalkuose ir kitose vietovėse prie Lietuvos pasienio. 1918–1921 m. Č. Milošas augo Šeteniuose pas senelius, vėliau, mokydamasis Vilniuje, kasmet atvykdavo praleisti vasaros atostogų, dažnai nelegaliai kirsdamas Lenkijos–Lietuvos sieną. Oficialiai kirsti šią sieną buvo sudėtinga, nes dėl Vilniaus Lietuva ir Lenkija nepalaikė diplomatinio santykių. Č. Milošo motina iki 1936 m. turėjo ir Lietuvos, ir Lenkijos pilietybes, tačiau 1936 m. Lietuvos pilietybę prarado, nes buvo išteklėjusi už kadaise Lietuvos Respublikos susikūrimui nepritarusio Aleksandro Milošo, ir vėl atgavo 1940 m.²⁹ Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui iš okupuotos Lenkijos bėgę Milošai be jokių praeities sąskaitų suvedinėjimų buvo oficialiai priimti gyventi Lietuvoje, iš kurios pasitraukė prasidėjus Lietuvos okupacijai.

Dažnai klausiama, kodėl pačiame etninės Lietuvos viduryje gimusio Č. Milošo, kurio protėviai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai ir patriotai, gimtoji kalba buvo ne lietuvių, o lenkų. Galbūt tai buvo susiję su netoli Č. Milošo giminės buvusia Liaude, taip vadinama Liaudės upelio apylinkių teritorija, kurioje ir šiandien vietomis kalbama lenkiškai. Istoriko Henryko Łowmiańskio spėjimais, lenkiška sala vidury Lietuvos susiformavo dar XIV a., kuomet, stiprindamas krašto gynybą nuo kryžiuočių, didysis kunigaikštis atkėlė čia karių iš Lenkijos. Jie pavirto smulkiais akalicų bajorais, praktiškai neturėjusiais valstiečių, todėl patys dirbė žemę. Č. Milošas teigė: *Liaudė – tai buvo lenkiškumo lizdas Lietuvoje, kuriam nei mano tolerantiškas senelis, nei kas nors kitas mūsų namuose didelio entuziazmo nerodė. Mano tėvas priklausė POW, bet laikėsi nuosaikių pažiūrų, juk, laimei, buvo inžinierius, o ne humanitaras.*³⁰

Č. Milošo protėviai nebūtinai turėjo būti atvykę iš Lenkijos – dėl tam tikros susiklosčiusios situacijos galėjo palaipsniui perimti lenkų kalbą kaip atveriančią didesnes perspektyvas. Lenkų kalba po Liublino unijos neišvengiamai buvo naudota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų, norėjusių bendrauti su lenkais ir bendrai valdyti Abiejų Tautų Respubliką. Trūksta tyrimų, kurie galėtų atsakyti, kada politiniame gyvenime naudota lenkų kalba tapo dalies LDK bajorijos namų kalba. Procesai truko ilgai, tie

²⁸ Cz. Miłosz, Pakelės šūnytis... p. 59.

²⁹ LCVA, f. 1367-2-3934.

³⁰ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 161.

Česlovo Milošo tėvai Veronika ir Aleksandras Milošai.
BN, Č. Milošo fondas.

LDK bajorai, kurie turėdavo daugiau reikalų su lenkais, greičiau įsisavino politinę lenkų kalbą, ją plačiau naudojo savo namų erdvėje. XIX a. Lietuvos dvaruose paprastai buvo kalbama lenkiškai, o kaimuose – lietuviškai. Galbūt XIX a., kai neliko kur viešai panaudoti politinę lenkų kalbą, protesto prieš padalinius ir okupaciją vardan Lietuvos dvaruose ji tapo vis plačiau vartojama kaip namų kalba, turėjusi priminti apie tai, kad jų tėvai ir protėviai kadaise priklausė politiniam-aristokratiniam Abiejų Tautų Respublikos elitui ir patys sprendė savo viešojo gyvenimo reikalus. Politiniame valstybės gyvenime nedalyvavę valstiečiai neturėjo poreikio perimti lenkų kalbą. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė buvo daugiakalbė – dažnas jos gyventojas laisvai kalbėjo keliomis kalbomis. Šalia lietuviškai ir lenkiškai kalbančių asmenų buvo daug gudų, žydų ir kitų tautybių atstovų. Caro okupacijai užsitęsęs, pasaulyje ėmė sklaidyti nacionalistinės idėjos. Vietiniams politinės lenkų kalbos aristokratams sunkiai sekėsi prisitaikyti prie naujo valstybės, kurios visi piliečiai vieningai kalbėtų tik viena kalba, modelio.

Šetenių dvare nacionalistinės idėjos nebuvo populiarios. Daugiausia jos buvo „pažeidę“ Č. Milošo tėvą Aleksandrą Milošą. Č. Milošo motina, o ypatingai senelis Zigmantas Kunatas, išlaikė aristokratiškas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijas. Č. Milošo lenkakalbiai seneliai

gerai sutardavo su lietuviais ir buvo jų mėgstami: *Kaimų santykiai su dvaru nebuvo blogi, o kai kada netgi geri, prie ko prisidėjo ir senelio Kunato, kurį aplinkiniai dvarai vadino „litvomanu“, tolerancija. Jei mano motina, būdama jauna mergina, mokė vaikus skaityti ir rašyti lenkiškai, kas tuo metu atrodė natūralu, senelis priedo dar samdė mokytoją, kuris mokė vaikus lietuviškai. 1935 metais į senelio laidotuves iš aplinkinių kaimų susirinko penki tūkstančiai žmonių.*³¹

Č. Milošo seneliai Kunatai nesilaikė bajoriškų papročių. Dvare nevykdavo pobūviai su maistu nukrautais stalais ir šokiais – mažai bendrauta su vietiniais bajorais: *Mūsų dvarą visi aplenkavo, palikdavo jį ramybėje, nes jame gyveno savotiški keistuoliai.*³² Šeteniuose poetas įgijo skeptišką požiūrį į herbų ir bajoriškus papročius.

Poeto prisiminimuose senelė Juzefa Sirutytė-Kunatienė iškyla kaip laisvai savo laiką planuojanti savotiškai pamaldi moteris. *Mano senelė nieko neveikė. Ką reiškia – dirbo? Ji buvo fantazuotoja, užsidarydavo savo kambaryje drauge su klauptu, savo šventais paveikslais ir savo fantazijomis.*³³ Raimondos Rickevičienės tyrimų duomenimis, Juzefa Sirutytė, gimusi 1862 m. sausio 9 d. (pagal Julijaus kalendorių 1861 m. gruodžio 28 d.), dėl gresiančio pavojaus buvo pakrikštyta be kunigo iškart Šetenių dvare, o krikšto aktas Šventybrasčio bažnyčioje buvo oficialiai atliktas tik 1872 m. sausio 2 d.

³¹ Cz. Miłosz, *Abecadło...* s. 318, ištrauką vertė Vaiva Narušienė.

³² Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 156.

³³ Ten pat, p. 145.

Iš kairės: Veronika Milošienė, Marija Jurevičienė,
ant auklės rankų – dvimetis Č. Milošas. Šeteniai, 1913 m.
BN, Č. Milošo fondas.

(pagal Julijaus kalendorių 1871 m. gruodžio 21 d.), artėjant dešimtajam gimtadieniui. Krikštatėviais buvo Liudvikas Jankauskas ir Teklė Sirutytė. Sunku įvertinti, kodėl taip ilgai buvo atidėtas Juzefos krikštas bažnyčioje. Galbūt sutrukdė 1863 m. sukilimo laikotarpis.

Būdamas visai mažas, Č. Milošas sunkiai sirgo difteritu. Jo motina Veronika davė pažadą Dievui: jeigu jos sūnus pasveiks, pėsčiomis nueis iki Aušros Vartų ir atiduos pagarbą stebuklingajam Aušros Vartų Marijos paveikslui. Veronikos maldos buvo išklaustos, Č. Milošas pasveiko. Užaugęs kūrėjas šį atsitikimą lygino su XIX a. poeto Adomo Mickevičiaus analogišku gyvenimo epizodu. Simboliška, kad už du didžiuosius LDK tradicijos poetus, XIX a. kūrusį A. Mickevičių ir XX a. – Č. Milošą, vaikystėje melstasi Aušros Vartų Marijai.

Religingumas buvo gyvas Šetenių dvare, tačiau tai buvo savotiškas religingumas. Kunatai iki pat XIX a. buvo kalvinistiška giminė. Nors Č. Milošo senelis Zigmantas Kunatas jau buvo gimęs katalikiškoje šeimoje, bet Šventybrasčio bažnyčios klaupte Č. Milošas jo neprisiminė. Tačiau teigė: *Ir vis dėlto apie kunigus jis niekadaš blogai nekalbėdavęs ir niekuo nenusižengdavęs nusistovėjusioms tradicijoms.*³⁴

Religiniai paveikslai žadino Č. Milošui ne tik tikėjimo jausmus, bet ir padėjo pajusti pirmuosius meilės potyrius: *lietuviškoje ekonomės Barboros, o gal virėjos Onutės maldaknygėje radau įdėtus šventuosius paveikslėlius, ir vienas jų pervėrė mane meilės žavesio strėle. Buvo pavaizduota Dievo Motina su gausybe aukso (auksinės žvaigždės) ir šiltų rausvų tonų.*³⁵

Dvare nuo Simono Siručio laikų buvo kaupiama biblioteka. Knygos Č. Milošui – svarbus pasaulio pažinimo šaltinis: *tomis žiemomis Lietuvoje, kai spingso naminė žvakė, kampuose net užia nuo didžiulių juodų tarakonų knibždesio, o aš, aštuonmetis, devynerių metų, skaitau viską, ką atradęs, – senelių, o gal tėvų jaunystės iškasenas.*³⁶

Krokuvoje išsimokslinusi Č. Milošo motina Veronika poetą išmokė literatūrinės lenkų kalbos. Vietiniai Lietuvos gyventojai kalbėjo specifine, besiskiriančia nuo Varšuvos ar Krokuvos, lenkų kalba. Puoselėdama tuo metu populiarias humanizmo, „organinio darbo“ idėjas, Legmedėje šalia Šetenių Veronika įkūrė mokyklą valstiečių vaikams mokytį. Jos pasaulyje tilpo ir lietuviai, ir lenkai: *Buvę Šateinių mokyklėlės, kuriai ji vadovavo, mokiniai ir mokinės sveikindavo ją nuoširdžiai, net jausmingai. Ir tie padorūs, kaip tai yra pas mus, ūkiai, tas lietuviškas vaišingumas, dvi kalbos, kuriomis buvo kalbama pakaitomis, – buvo jos numylėta tėvynė. Be abejo, patriarchališka tėvynė.*³⁷

³⁴ Cz. Miłosz, Tai, vertė Vyturys Jarutis, Vilnius, 2002, p. 13.

³⁵ Cz. Miłosz, Ulro žemė... p. 33.

³⁶ Ten pat, p. 47.

³⁷ Cz. Miłosz, Tėvynės ieškojimas, ištrauką vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius, 1995, p. 40.

Č. Milošas su mama Šetenių parke, 1913 m.
BN, Č. Milošo fondas.

Veronika visuomet buvo atidi žmonėms. 1945 m. likimo nublokšta šalia Gdanskio, nepaisant perspėjimų, slaugė vienišą šiltine sergančią seną vokiečių, užsikrėtė ir iškeliavo Anapilin...

Šetenuose Č. Milošui didelį įspūdį darė lietuviškasis folkloras. Poetas rašė, kad lenkiškojo folkloro iš viso nepažinojo. Č. Milošas iš Šetenių į platųjį pasaulį išsivežė lietuviškus papročius, tokius kaip kūčiukų ir aguonpienio valgymas per Kūčias, kiaušinių dažymas ir ridenimas Velykų metu. Lietuviškos dainos rado vietą Č. Milošo poezijoje.

*Atklysta beprasmės strofos apie Anusią ir „žalia rutele“, žalią rūtą, kuri visada, regis, buvo gyvenimo ir laimės simbolis: Ir kodėl gi Anusią rūtą augino, Amžinai žalią rūtą Šateinių daržely? Kodėl „žalia rutele“ vakarais dainavo, O aidas plaukė toli už jūrelių?*³⁸

Iš senelio Z. Kunato ir motinos Veronikos Č. Milošas išmoko Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų patriotizmo, tolerancijos kitos kalbos ir kultūros žmonėms, gebėjimo bendradarbiauti savojo krašto labui.

Be Šetenių, Č. Milošas jaunystės vasaras leisdavo ir giminaičių dvare Krasnogrūdoje, kur susipažino su bajorišku gyvenimu, visais jo papročiais. *Aš per visus savo mokyklinius*

*metus ir studentiškus metus važinėdavau atostogauti į Krasnogrūdą, dvarą ties pačiu Lietuvos pasieniu, už Seinų. Tai kaip tik ir buvo mano giminaičių Kunatų dvaras.*³⁹ Krasnogrūdos dvare tuo metu gyveno senelio Zigmanto Kunato brolis Bronislovas Kunatas bei jo palikuonys: *Krasnogrūda priklausė mano senelio broliui. Ten buvo Stanisławo Kunato, Batignolo mokyklos Paryžiuje profesoriaus, emigranto, ekonomisto, biblioteka ir ten, be abejo, buvo baisus pasipūtimas.*⁴⁰ Č. Milošas iš pradžių sunkiai pritapo prie Krasnogrūdos papročių. *Taip kankinausi dėl savo siaubingo nedrąsumo, kad pobūviai Krasnogrūdoje, kur jau egzistavo aukštuomenės draugijos etiketas, man buvo vargas ir kankynė. Aš viso to visiškai nežinojau. Nežinojau, kur dėti rankas. Aš viso to nemokėjau. Tas suaugusiųjų pasaulis Krasnogrūdoje, etiketo ir tų papročių pasaulis iš pradžių man buvo baisus. Kankynė.*⁴¹

Šetenių dvare vyravo paprastumas, laisvi ir nuoširdūs santykiai. Šetenių potyrius poetas visuomet nešiojosi savo atmintyje, prisiminė 1999 m. viešėdamas Lietuvoje: Ši vieta man visada esanti, visada su manimi. *Net tada, kai būdavau toli nuo čia, ji visada – mano mintyse. Todėl labai sunku tą jauseną nusakyti keliais žodžiais. Tai labai komplikuotas jausmas...* (Tą akimirką poetas susigraudinęs pritilo.) *Kiekvienąsyk labai išgyvenu susitikimą su Šateiniais ir kaskart vis kitaip. Ir, žinoma, labai...*⁴²

³⁸ Cz. Miłosz, Kur saulė pateka ir kur nusileidžia / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Algis Kalėda, p. 257.

³⁹ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 129.

⁴⁰ Ten pat, p. 152.

⁴¹ Ten pat, p. 157.

⁴² Č. Milošo pokalbis su Birute Garbaravičiene, 1999 m. / <http://www.milosz.lt/miloszasapiesetenius.htm>

Veronikai Milošienei 1920 m. išduoto lietuviško paso puslapis
su 1936 m. žyma, kad pasas nebegalioja.
LCVA, f. 1364-2-3934, l. 23(2).

Pasų taisyklės	Paso Nr. 221576
(Išranka iš „Pasų įstatų“).	1. Paso savininko (as) Vardas <i>Veronika (Teklė)</i>
1. Kiekvienas Lietuvos pilietis ar pilietė per 17 metų amžiaus privalo turėti pasą (§§ 2).	Pavardė <i>Milošienė - Kunatla, L.</i>
2. Kiekvienas pilietis ar pilietė gali turėti tik vieną pasą (§ 4).	2. Gimimo diena arba amžius <i>8.3. 1887 m.</i>
3. Miestuose ir keliaujant iš valsčiaus arba iš miestelio kuriame asmuo gyvena, reikia visada turėti su savim pasą ir, valdžios atstovams, milicijos pareigas einantiems reikalaujant, jį parodyti. Sulaikytieji be paso bandžiami pinigine banga iki 50 aukų. (§ 6).	3. Gimimo vieta: Apskritis <i>Kėdainiai</i>
4. Sulaikytasai be paso ir negalys kitu būdu paliudyti savo asmens suimamas ir laikomas namuose suimtiesiems, iki bus išaiškinta, kas jis yra (§§ 7).	Valsčius <i>Lupininkiai</i>
5. Už kiekvieną pasą imama 3 aukšniai (markės) (§ 10).	Kaimas <i>dv. Telšiai</i>
6. Pametęs pasą privalo per 7 dienas pranešti apie tai pasą išdavusiajai įstaigai, arba Milicijos, ar Valsčiaus Valdybai, kur pasas buvo paskutinį kartą vizuotas, ir įmokėti už skelbimą apie paso pametimą 10 aukšnių. Apie paso pametimą tuojau skelbiama (§ 13).	Miestas
7. Miesto gyventojai, perėję gyventi iš vienos vietos į kitą, kad ir tame pačiame mieste ir toje pat nuovadoje, kiekviena kartą privalo savo pasus naujai įrašdynti milicijos nuovadoje.	4. Nuolatinė gyvenamoji vieta: Apskritis
Valsčių gyventojai privalo įrašdynti savo pasus Valsčiaus Valdyboje, tik perėję gyventi iš vieno valsčiaus į kitą (§ 15).	Valsčius
	Kaimas <i>fol. Telšiai</i>
	Miestas
	5. Užsienietis <i>namų - šerėi m. k.</i>
	6. Tikyba <i>A. - Katol.</i>
	7. Tautybė <i>Lenkė</i>

Veronikai Milošienei 1920 m. išduoto lietuviško paso puslapis.
LCVA, f. 1364-2-3934, l. 23(3).

8. Šeimynos padėtis: <i>Įsilekėjusi: jai vaikai:</i> <i>Česlovas - 8 m.</i> <i>Andriejus - 3½ m.</i> 9. Dokumentai, kuriais remiantis pasas išduotas: <i>Metikos ištrauka iš</i> <i>žen. apsk. giminės šven-</i> <i>tybių akto - K. bačnyje.</i> <i>CH 9.</i>	Asmens žymės: Ugis <i>vidutinis</i> Vėldas Plaukai <i>tauksi.</i> Ypat. žymės <i>7.</i> Akys <i>tos. mėlynos</i> Paso savininko(ės) parašas <i>V. Milošienė</i> Šiuo tikrinama,
--	--

Č. MILOŠAS IR VILNIUS

*Kodėl jau vien manim pasikliauja šis miestas beginklis
ir tyras kaip užmirštos genties vestuvinis antkaklis? ⁴³*

1921–1937 m. Č. Milošas gyveno Vilniuje. 1929 m. baigęs Žygimanto Augusto gimnaziją, iki 1934 m. mokslus tęsė Stepono Batoro universiteto Teisės ir visuomenės mokslų fakultete. Č. Milošas teigė gimnazijoje įgijęs patį geriausią intelektualinį išsilavinimą, kurio pakako būsimai profesoriaus karjerai viename garsiausių JAV universitetų.

Universitete Č. Milošas įsijungė į studentišką literatūrinį gyvenimą: lankė studentų Polonistų ratelio Originaliosios kūrybos sekciją, dalyvavo literatūros vakaruose, pirmuosius eilėraščius „Kompozicija“ ir „Potvynis“ 1930 m. publikavo universiteto laikraštyje „Alma Mater Vilnensis“. 1931 m. Č. Milošas kartu su bendraminčiais Teodoru Bujnickiu (Teodor Bujnicki), Henriku Dembinskiu (Henryk Dembiński), Juzefu Mašlinskiu (Józef Maśliński), Jurgiu Putramentu (Jerzy Putrament) ir Jurgiu Zagurskiu (Jerzy Zagórski), prie kurių vėliau prisijungė Mečislovas Kotlickis (Mieczysław Kotlicki) ir Anatolis Mikulko (Anatol Mikułko), įsteigė literatūrinę grupę „Žagarai“, iki 1934 m. leidusią to paties pavadinimo žurnalą. 1931 metais grupelė Vilniaus universiteto studentų įsteigė nedidelį žurnaliuką, kurį pavadino „Žagary“ – nuo lietuviško žodžio „žagarai“, labiau vietinė reikšmė – sausi, apanglėję stagarai. Jų grupė geriausiai įkūnijo visus to meto prieštaringus siekius, stumiančius jaunąją kartą už visuotinai pripažintų meninių formų ribų. Dėl niūrių vizijų, kuriose naujos rūšies simbolizmas politinius reikalus paversdavo kosminiais, juos netrukus imta laikyti „katastrofistų mokyklos“ pradininkais. Šių iš esmės antiestetų simpatijos svyravo tarp marksizmo ir

*metafizinio pobūdžio aspiracijų. Jie skelbėsi nepriklausomi tiek nuo „Skamandro“, tiek nuo Pirmojo avangardo, neprisirišdami prie jokios konkrečios poetikos. Jų požiūris į socialinę atsakomybę buvo ambivalentiškas, svyruojantis tarp vienokio ar kitokio angažavimosi ir poetinės laisvės, vardan kurios jie pasilaikė teisę atsisakyti bet kokio įsipareigojimo, jeigu jis gali tą laisvę suvaržyti.*⁴⁴

Studijų metais Č. Milošas lankėsi Paryžiuje, susitiko su savo tolimu giminaičiu Oskaru Vladislovu Milašiumi, prancūzų poetu, tuometinės Lietuvos valstybės garbės konsulu. O. V. Milašiaus asmenybė, estetinės pažiūros ir kūryba Č. Milošui paliko neišdildomą įspūdį – prie jų jis nuolat grįždavo savo raštuose, – susidomėjo krikščionių mistiko, teologo ir filosofo Emanuelio Svedenborgo darbais bei tapo skeptiškas lenkiškajam nacionalizmui. *Tos pačios pavardės ir tėviško autoriteto poreikio nebūtų pakakę paaiškinti, kodėl O. V. M. raštai taip stipriai mane paveikė. Nieko nebūčiau juose radęs, jei ne privačių ir viešų nelaimių patirtys, jei ne tai, kad beveik visą savo gyvenimą stūmiau įsirežęs ir vos ne rėkdamas. Pasakykime atvirai: krikščioniškai išauklėtas žmogus mūsų šimtmečiu nesulaukia jokios pagalbos susidurdamas su neapsakomomis kankynėmis, tenkančiomis gyvoms būtybėms šioje gerojo Dievo sukurtoje žemėje. „Milesz, poète de l'Amour“, taip, O. V. M. buvo meilės poetas, tačiau nesaldi toji meilė, atvirkščiai, nelyg pakelta kvadratu, brangiai apmokėta meilė. Ir jo kūryba, ypač metafizinė poezija, grumiasi su senu klausimu: kaip galima tarti „taip“ mūsų buvimui žemėje.*⁴⁵

⁴³ Cz. Miłosz, Miestas be vardo / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Almis Grybauskas, p. 175.

⁴⁴ Cz. Miłosz, Lenkų literatūros istorija, vertė Kornelijus Platelis, Vilnius, 1996, p. 459.

⁴⁵ Cz. Miłosz, Ulro žemė... p. 194.

Vilniaus universiteto studento Č. Milošo paskaitų knygelė.
LCVA, f. 175-2(VI Ca)-1494, l. 2.

Nrus 3363. — 2

INDEX LECTIONUM.

Studiosus nomine Milosz

praenomine Czesław

cujus origo maj. Sutejnie (Litwa)

inscriptus est in album

Universitatis Vilnensis

facultatis Prum i nauk sportowych

die 29/8 1929

Propria manu studiosus subscribit.

Czesław Milosz

Vilnae, 29/8 1929

Pirmasis žurnalo „Žagarai“ numeris
su Č. Milošo eilėraščiu „Tėvynė“ pirmajame puslapyje.

№ 1 BEZPŁATNY DODATEK DO „SŁOWA“ KWIECIEŃ 1931

ŻAGARY

MIESIĘCZNIK IDĄCEGO WILNA — POŚWIĘCONY SZTUCE —

12850

IDĄCE WILNO, A WIĘC POKOLENIE, KTÓRE DOPIERO STARTUJE. STARTUJE NA JUŻ PRZEZ SIEBIE WYBRANEJ BIEŻNI.

NIE TWORZYMY GRUPY, SZKOŁY, KIERUNKU. ŁĄCZY NAS WSPÓLNY WYSIŁEK RACZEJ, NIŻ JEGO CHARAKTER. FAKT, ŻE PIŚZEMY CZY MALUJEMY, A NIE — ŻE PIŚZEMY I MALUJEMY TAK LUB INACZEJ.

„IDĄC“ MIJAMY, NAPOTYKAMY CAŁY SZEREG ZAGADNIENI, DO KTÓRYCH MUSIMY SIĘ USTOSUNKOWAĆ. STĄD TEŻ I NASZ SĄD O „STARSZYCH“.

NIE JESTEŚMY GRONEM ZAMKNIĘTEM. PRZEWIDUJEMY WSPÓŁPRACĘ LUDZI O KTÓRYCH NAWET ISTNIENIU DZIS NIE WIEMY. ZAPRASZAMY ICH DO WSPÓLNEGO STARTU.

O G R Ó D

Kobiety białe i puchne, jak księż przegrzany słonecznym kocim, niedużym ruchem trzą się o miękkie ramiona.

Wtulają ciepłe barki zlepką zaróżowioną pod skrzydło spojrzenia łakomych rozpiętych jak opończę.

Śniade i chude dziewczyny, których brązowe piersi sterczą zachwale pod sułem, jak głowy pod szurtem strumienia.

Łazą po wiotkich jabłoniach, które dostały sierpnię ciężkimi garzami owoców przytłoczyć i zarumienić.

Loki matowych blondynek; ich oczy skłóca-niebieskie duże jak stawy rozlane pod ciemnym dźwiękiem wyskokiem.

Patrzą na świat nałwicie, a małe figlarne piersi leżą na ich kolanach, warcząc na ciemne obłoki.

Panowie w sportowych raglanach opasowani i chłodni cedzą przez zęby słowa zmieszane z białawym dymem.

Śledzą leniwie na ławki, przykryte rudym kilimem, strącając popiół z uważnie zaprasowanych spodni.

OJCZYŻNA

Długo surmy posłono ponad horyzontem
Ku wargom wznoszą się powoli
Lasy wiarły w niebo uśmiechane
Drogi zgłębił jak ramiona nęglów —

Kofasane, układane w rękach
Surmy do góry grają
Nas spokojnych i miękkich i twardych
Zabobnie i prosto witają —
Upadamy w płachy dróg. Trawy szarpiemy. Boł.
Melodia huzy w lasach. Parzy niby wiatrój.

CZESŁAW MIŁOŚZ.

Zbrodnie przymiotnika

Jak każda z form ekspresji literackiej, miał przymiotnik swoje dobre i złe czasy. Romantyzm, a potem „Młoda Polska“ wyniosły go na piedestał, ubronowały i nadużyły. Właściwie dla ścisłości była pewna grupa specjalnie cenionych, wybranych przymiotników — arystokracja wypieszczo-nych słów.

Czasy bezpośrednio powojenne, po-trzeba gruntownej rewizji wszelkich poglądów na formę i sposoby poetyckie, wyciętny piętmo i na stosunku do przymiotnika, jako formy gramatycznej i jego odpowiednika w stylu — epitetu. Niechęć i rezerwa, z którą nagle zaczęto odnosić się do tej do-niedawna ulubionej grupy wyrazów, miała źródła podwójnego charakteru:

I. Chwila przyniosła reakcję na nadużycia form przymiot-ni k o w y c h w szczególności w poe-szkładania ciałł ofiaranych z bezbarw-nych obrazów, czy pozbawionych wartości logicznej pojęć.

Motywy nadużyć mogły jednak tkwić gdzieś indziej. Już nie dźwiękowa, ale obrazowo — pojęciowa strona i związane z nią napięcie emocjonalne, domagały się od autora dużego wysiłku. Autor starał się wykpić, dobiera-jąc słów łatwo pobudzających, słów o reputacji ogierów. Zamiast oddać subtelne odcienie obrazo-wania stany uczuciowe, narywał je poprostu po imieniu, lub stwarzał sztuczną atmosferę gorącą dzięki zwrotom etykietalnym. I tutaj kwestija ma dwa oblicza, zależne od dwóch punktów podejęcia. Z jednej strony sprzeciwia się to postulatowi utrudnień, postulatowi morolnej kon-strukcji poetyckiej w zgodzie z zasa-dą ekonomii. Charakterystyczny jest

Č. Milošas ir Vilniaus barokinis debesų teatras.
BN, Č. Milošo fondas.

1933 m. Vilniuje Č. Milošas išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį „Poema apie sustingusį laiką“, kurį 1934 m. Lenkų literatų profesinė sąjunga įvertino kaip geriausią literatūrinį debiutą ir paskyrė Filomatų premiją. Tais pačiais metais jis įsidarbino Vilniaus radijuje, iš kurio po metų buvo pašalintas už liberalias pažiūras ir kultūros reiškinių vertinimą iš estetinės pozicijos. 1936 m. pasirodė kupinas katastrofistinių nuotaikų antrasis Č. Milošo poezijos rinkinys „Trys žiemos“, pelnęs skaitytojų ir kritikų pripažinimą bei tapęs vienu reikšmingiausių literatūrinių įvykių iki Antrojo pasaulinio karo.

Vilnius tapo Č. Milošo didžiaja meile, poetas grožėjosi išskirtine Vilniaus geografine padėtimi ir architektūra: *Vilnius man yra debesų miestas. <...> Nejuokauju, bet dangus virš Vilniaus iš tiesų yra scena nuolat besikeičiančio debesų teatro, kuris harmoningai dera su barokine miesto architektūra.*⁴⁶ Katastrofistinis eilėraštis apie Vilniaus debesis pateko į antrąjį Č. Milošo eilėraščių rinkinį.

*Debesys, mano baisūs debesys,
kaip plaka širdis, koku liūdesiu žemė tvyni!
Balti ir tylūs mano debesys,
žiūriu į jus ašarų pilnom akim
ir žinau, kad many išdidumas, aistros
ir žiaurumas, ir paniekos sėklą
mirties sapnai guolį nelaisvą nupynė, o teisybėje pasėta melo*

*gražiausios varšos. Tuomet, nuleidęs akis,
jaučiu vėją į kaitusį, sausą
pro mane pučiant. O, kokie baisūs
jūs esat, pasaulio sargai! Užmigti man leiskit,
lai mane gailestinga pridengia naktis.*⁴⁷

Tuo metu Europoje vyravo nacionalizmo idėjos, kurių esmė buvo sukurti viena kalba kalbančią, vieną religiją išpažįstančią homogenišką visuomenę. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė Vilnius, 1920–1939 m. priklausęs Lenkijai, neatitiko tokių visuomenės standartų, buvo nuo seno kartu sugyvenusių kalbų, religijų ir kultūrų katilas. Č. Milošas bendravo su įvairių tautybių atstovais, širdinga draugystė užsimezgė su lietuviu Pranu Ancevičiumi. Vilniaus aplinka išugdė neigiamą požiūrį į nacionalizmą, kūryboje atsirado „gimtosios Europos“, kaip įvairių tautų simbiozės, idėja. Kai 1940 m. Vilniuje gavau pasą, tautybės grafoje buvo įrašyta „lenkas“. Kaip lenkų poetas, turėjau rinktis iš vertybių, kurias siūlė lenkų kultūra. Anksti pasirinkau prieššokumą lenkų nacionalizmui. Tai nereiškia, kad lietuvių nacionalizmas man patiko, tik tiek, kad labiau jį supratau ir buvau jam pakantesnis.⁴⁸

Ieškodamas kompromiso, Č. Milošas save yra pavadinęs pasaulio piliečiu, kurio tautybė – vilnietis. Poeto nuomone, daugiatautė Vilniaus visuomenė XX a. nebuvo supраста. Emociškai artimiausiu Č. Milošui poetu buvo Adomas

⁴⁶ A. Bujak, Cz. Miłosz, Serce Litwy Wilno, Biały Kruk, 2002, s. 47, ištrauką vertė Vaiva Narušienė.

⁴⁷ Cz. Miłosz, Debesys / Cz. Miłosz, Rinkiniai eilėraščiai... vertė Juozas Kėkštas, p. 23.

⁴⁸ Cz. Miłosz, Atmintis ir istorija / G. Grass, Cz. Miłosz, W. Szyborska, T. Venclova, Pokalbiai apie atminties ateitį, vertė Birutė Mikalonienė, Vilnius, 2001, p. 78–81.

Č. Milošo lietuviškai rašytas prašymas Vilniaus universiteto vadovybei. Vienas iš nedaugelio Č. Milošo dokumentų, sudarytų lietuvių kalba ir sulietuvinta Milašiaus pavarde. Išsiblaškęs poetas sumaišė metus, šis raštas iš tiesų surašytas 1940 m., o ne 1939 m. LCVA, f. 175-2(VI Ca)-1494, l. 2.

Mickevičius (Adam Mickiewicz), XIX a. rašęs lenkiškai apie savo tėvynę Lietuvą. 2000 m. paskutinį kartą lankydamasis Vilniuje, Č. Milošas teigė: *Man aštuoniasdešimt devyneri metai, užaugau čia, šiame mieste, ir prisipažįstu, kad Vilnius man yra našta. Čia iš manęs laukiama, kad kalbėčiau vien malonius dalykus, nieko neįžeisdamas. Tačiau aš ne diplomatas, nors man, aišku, yra svarbu geri Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Deja, atvykus į Vilnių man visada atrodo, kad čia reikia vaikščioti lyg per ploną ledą ir kad neužtenka būti vien žmogum, nes kiekvieno tuoj pat klausiama, kas jis – lietuvis, lenkas, žydas ar vokietis, tartum ir toliau čia viešpatautų niūrus dvidešimtas etninio susiskaldymo amžius.*⁴⁹

Tačiau Č. Milošas suvokė, jog būti tolerantišku ne taip paprasta: *Kiekvienas iš mūsų priklauso kokiai nors tikėjimo ar kalbos grupei, ir reikia daug vaizduotės, idant įsijaustum į kitą mąstymo būdą, kuris mums dažnai atrodo nelogiškas.*⁵⁰

Jaunystės laikais Č. Milošas vertė lietuvių poeziją į lenkų kalbą, „Žagaruose“ ir rinkinyje „Trys žiemos“ paskelbė kelis Kazio Borutos eilėraščius. Lietuvos poetai taipogi domėjosi Č. Milošo kūryba. Juozas Kėkštas ir Albinas Žukauskas išvertė kelis poeto eilėraščius.

Č. Milošo kūrybą Lietuvoje pirmoji pradėjo populiarinti „Naujoji Romuva“. 1938–1940 m. žurnale pasirodė lietuviški Č. Milošo poezijos vertimai, straipsniuose buvo pristatomas kūrėjo asmuo ir poezija, o 1940 m. buvo išspausdinti du Č. Milošo rašiniai „Apmąstymai apie gaisrų sezoną“ ir „Oskaro Milašiaus idėjos“. Pirmajame jų poetas mėgina filosofškai pažvelgti į dabartinę epochą kaip į Apokalipsę, apnuoginančią žmogaus esmę ir iš naujo įvertinančią ligšiolines idėjų sistemas. Karas prilyginamas chaosui, iš kurio gimsta naujo pasaulio paveikslas. Tuo tarpu antrajame rašinyje pristatoma Oskaro Vladislovo Milašiaus filosofinė mintis ir jo apokaliptinės pranašystės.

Po Antrojo pasaulinio karo emigravęs į Argentiją, 1955 m. J. Kėkštas parengė ir išleido pirmąją ne lenkų kalba spausdintą Č. Milošo poezijos knygą – eilėraščių rinkinį „Epochos sąmoningumo poezija“. J. Kėkšto vertimus į lietuvių kalbą kūrėjas palydėjo tokiais žodžiais: *Šios knygos eilėraščiai nėra išversti į „svetimą“ kalbą. Juk aš šią kalbą girdėjau aplink save vaikystėje. Juozas Kėkštas gražina mūsų bendrajai tėvynei tai, kas didele dalimi yra jos nuosavybė.*⁵¹

⁴⁹ Ten pat, p. 78–80.

⁵⁰ Č. Milošas, Kad konfliktai nuslinktų praeitin / Česlovas Milošas. 100-osioms gimimo metinėms paminėti, sudarytoja Janina Masalskienė, Kaunas, 2011, p. 13.

⁵¹ Cz. Miłosz, Įvadas / Cz. Miłosz, Epochos sąmoningumo poezija, sudarė ir vertė Juozas Kėkštas, Buenos Aires, 1955, p. 10–11.

NUO VARŠUVOS IKI PARYŽIAUS

Išbėgau vasarą švintant tarp paukščių balsų ir grįžau, o tarp akimirkos ir akimirkos parašiau visa tai, kas mano sukurta. ⁵²

Č. Milošas jautė meilę Vilniui, bet kartu ir pyktį dėl jo, eilinio Lenkijos miesto, provincialumo. Laiške Tomui Venclovai Č. Milošas rašė: *Vilniaus provincialumas. Labai jis mane slėgė ir ilgėjau ištrūkti į pasaulį. Todėl nereikia kurti mito apie numylėtą, prarastą miestą, jeigu jau nelabai galėjau ten išverti. Kai tuometinis vaivada Bocianskis išreikalavo iš Lenkų radijo Vilniuje, kad mane pašalintų iš darbo kaip politiškai nepatikimą, priverstinį išvažiavimą į Varšuvą sutikau su palengvėjimu.*⁵³

1937 m. persikėlęs į Varšuvą, poetas dirbo Lenkų radijuje. Darbas vargino, kūrybinei ir intelektualiai veiklai trūko laiko ir noro. *Man visa Varšuva buvo įsitempusi. Baisaus tempo ir sukčių miestas. <...> Tai mane slėgė. Taigi nors man įkyrėjo darbas Radijuje, nebūčiau išdrįsęs jo mesti, nes nežinia iš ko gyventi. <...> Šiaip ar taip nematau aiškaus ketvirto dešimtmečio pabaigos Varšuvos vaizdo, nes viską gaubia migla, tiršta, intelekto požiūriu siaubingai neapdorota, neįvardinta. Galbūt tai buvo grynai asmeniška, privatus gyvenimo dalykas. O gal tam tikru būdu susiję su bendra to meto šalies atmosfera.*⁵⁴

Antrojo pasaulinio karo pradžioje Č. Milošas pasitraukė į Rumuniją. Vilniaus kraštą prijungus prie Lietuvos, jis atvyko į Lietuvą ir čia gyveno iki pat šios šalies okupacijos 1940 m. birželį, kada vėl išvyko į Varšuvą. 1944 m. Č. Milošas susituokė su žurnaliste Janina Dluska (Janina Dłuska, 1910–1986). Pralaimėjus Varšuvos sukilimui, 1944 m.

rudenį Č. Milošas su žmona apsigyveno Krokuvoje. Tuos metus jis prisimins labai skausmingai: *Aš labai skaudžiai išgyvenau visa, kas vyko. Ką gi, tose keliose Krokuvos centro gatvėse gyvenimas atrodė palyginti normalus, bet juk visa tai buvo užminuota baisiais dalykais, kurie visur aplinkui vyko. Užteko nueiti į Krokuvos geležinkelio stotį ir pamatydavai išvažiuojančių žmonių minias. Buvo be galo sunkus laikas.*⁵⁵

Karo metais Č. Milošas aktyviai dalyvavo pagrindinėje kultūrinėje veikloje: 1940 m. Jono Siručio (Jan Syruć) slapyvardžiu išleido poezijos tomelį, pavadintą „Eilėraščiai“, o 1942 m. pasirodė Č. Milošo sudaryta populiarių to meto patriotinių eilėraščių antologija „Nepriklausoma daina“. Karo metų kūryba buvo sudėta į 1945 metais pasirodžiusį rinkinį „Išgelbėjimas“, kuris, anot paties Č. Milošo, *atskleidė naują požiūrį į šią istorinę tragediją ir kartu su Ważyko, Jastruno, Przybošio knygomis paveikė dviejų vėlesnių dešimtmečių lenkų poezijos vystymąsi.*⁵⁶ 1948 m. išspausdinta poema „Moralinis traktatas“.

Po karo Č. Milošas dirbo komunistinės Lenkijos Liaudies Respublikos Užsienio reikalų ministerijoje. Pradžioje Niujorke, Vašingtone, vėliau Paryžiuje. 1947 m. gimė Č. Milošo sūnus Antanas Oskaras (Antoni Oskar), 1951 m. – Petras (Piotr).

⁵² Cz. Miłosz, Lietuva po penkiasdešimt dviejų metų / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Tomas Venclova, p. 365.

⁵³ Cz. Miłosz, laiškas T. Venclovai, Vilnius kaip dvasinio gyvenimo forma / T. Venclova, Lietuva pasaulyje, Chicago, 1981, p. 247.

⁵⁴ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 282–291.

⁵⁵ Ten pat, p. 102.

⁵⁶ Cz. Miłosz, Lenkų literatūros istorija... p. 460.

Č. Milošo gimtoji Nevėžio upė.
Jono Petronio nuotrauka

1949 m. trumpam apsilankęs Lenkijoje, poetas pamatė sovietizacijos padarinius. *Keturiasdešimt devintaisiais atostogavau Lenkijoje. Atmosfera buvo gana pakenčiama, bet būtent tada kai kurie pastebėti dalykai siaubingai mane žeidė moraliai. Juk buvau labai privileijuotas, elegantiškai apsirengęs, žmonės manęs bijojo, dalyvaudavau ištaingiuose Varšuvos elito parties... Labai mane užgavo kontrastas tarp to ir paprastų šalies piliečių gyvenimo. Tikrai ir giliai. Kai kurie išgyvenimai man buvo baisūs ir lemtingi, nes galų gale ne poeto paskirtis gyventi tarp privileijuotųjų. Tada sugrįžęs patyriau didelę sielos krizę, baisią sielos krizę.*⁵⁷

1951 m. vasario 1 d. Č. Milošas nutraukė ryšius su komunistine Lenkija ir tapo politiniu pabėgėliu. Tai buvo vienas svarbiausių sprendimų gyvenime. Poeto patyrimu, likti rašytoju ir netarnauti „régime“ propagandai tapo neįmanoma.⁵⁸ Lenkijoje buvo uždraustos visos Č. Milošo knygos, poetas prarado ryšį su skaitytojais.

Šiuo pačiu sunkiausiu gyvenimo periodu Č. Milošui padėjo iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos (Minsko) kilęs publicistas Jurgis Giedraitis (Jerzy Giedroyc, 1906–2000), garsiųjų Žemaitijos kunigaikščių ir vyskupų Giedraičių palikuonis, lenkų intelektualas, redaktorius, lenkų emigracinio Literatūros instituto Paryžiuje įkūrėjas ir „Kultūros“ žurnalo (spausdintas 1947–2000 m.) sumanytojas

bei redaktorius. Jį piktino aklas nacionalizmas, lygiai taip pat kaip ir komunizmas. Manydamas, kad Lenkija turi pakeisti savo požiūrį į Lietuvą, J. Giedraitis populiarino idėją atkurti nepriklausomas Ukrainos, Lietuvos ir Baltarusijos valstybes (taip vadinamą ULB). „Kultūroje“ šalia prozos ir poezijos buvo spausdinami analitiniai politiniai tekstai.

Likęs be jokio pragyvenimo šaltinio, 1951–1952 m. Č. Milošas glaudėsi J. Giedraičio namuose ir „Kultūros“ redakcijoje Paryžiaus priemiestyje Maisons-Laffite. *Mieste ar kaimelyje, kuriuose pažįstame nuo pat vaikystės, judame „prijaukintoje“ erdvėje ir, dirbdami savo kasdienius darbus, visur susiduriame su orientacijos taškais, rodančiais į tam tikrą rutiną. Perkelti į svetimą aplinką mes jaučiame nerimą dėl savo erdvės neapibrėžtumo ir – savotišką grėsmę. <...> Tremtis atima iš mūsų atskaitos taškus, kurie padeda mums kurti projektus, pasirinkti tikslus, organizuoti savo veiksmus.*⁵⁹

Pasirinkęs laisvę, Č. Milošas atsidūrė izoliacijoje. 1951 m. „Kultūroje“ Č. Milošas paskelbė straipsnį „Ne“, kuriame analizavo priežastis, kodėl jis pokaryje dirbo komunistiniam režimui. Tai sukėlė didelį pasipiktinimą lenkiškojoje emigracinėje spaudoje. Jis buvo kaltinamas dėl savo kairuoliškumo, vadinamas pardsavėliu. Lenkų emigrantai kaltino Č. Milošą bendradarbiavus su komunistais, o Č. Milošas nepritarė trumparegiškiems jų siekiams, pasitaikius sąlygoms, atkurti Lenkiją 1939 m. ribose.

⁵⁷ Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas... p. 107.

⁵⁸ Jerzy Giedroyc – Czesław Miłosz laiškai 1952–1963, sudarė Marek Kornat, vertė Kazys Uscila, Vilnius, 2010, p. 669.

⁵⁹ Cz. Miłosz, Tėvynės ieškojimas, vertė Algis Kalėda... p. 240–241.

Č. Milošas paguodą rado „Kultūros“ aplinkoje. J. Giedraitį domino viskas, kas dėjosi Lenkijos Liaudies Respublikoje, o Č. Milošas buvo puikus informacijos šaltinis. Nepaisant kai kurių šių dviejų didžių asmenybių nesutarimų ir įtampų, J. Giedraitis visuomet palaikė Č. Milošą. Atsisveikinimo laiške išvykstant iš Maisons-Laffitte poetas rašė: *Tai yra dėkingumas už tai, kad Jūs tvirtai buvote mano pusėje nepaisydamas visų nemalonumų, kurie Jus dėl to ištiko. Tai yra jausmai, kurie būna sutikus gerą ir taurų žmogų.*⁶⁰

1952 m. Č. Milošas išvyko iš Maisons-Laffitte, tačiau ryšiai su „Kultūros“ aplinka nenutrūko iki pat mirties. Jo poezija ir proza buvo spausdinama žurnalo puslapiuose, verčiama į įvairias kalbas. Iki pat 1980 m. svarbiausiuoju Č. Milošo knygų leidėju buvo lenkų išeivijos Literatūros institutas Paryžiuje.

1953 m. išspausdintas pirmasis išeivijoje Č. Milošo poezijos rinkinys „Dienos šviesa“. Č. Milošo poezijai būdinga ypatinga intelektualinė gelmė, kurią dažnai sunku suvokti neturint specialaus pasiruošimo, nesusipažinus su poeto asmeniu ir pasaulėžiūra. Poezijoje išryškėja manichėjiška gėrio ir blogio kova žemėje.

Už 1953 m. prancūzų kalba pasirodžiusį romaną „Valdžios paėmimas“ Č. Milošas gavo Europos literatūros premiją, pirmąjį svarbų tarptautinį apdovanojimą.

Nepaisant to, jog Č. Milošas visada pabrėždavo, jog pirmiausia yra poetas, bene labiausiai jį pasaulyje išgarsino knyga „Pavergtas protas“, sukurta diskutuojant su J. Giedraičiu pirmaisiais emigracijos metais Paryžiuje. Veikalas išspausdintas 1953 m. Literatūros instituto lėšomis. Tais pačiais metais knyga su filosofu Karlo Jasperso (Karl Jaspers) įvadu buvo išleista prancūzų kalba, vėliau daugeliu Europos kalbų. Ligi šiol „Pavergtas protas“ laikomas viena geriausių sovietizacijos poveikio intelektualams ir rašytojams analizių.

„Pavergtas protas“ sukonstruotas iš atskirų tekstų, stengiantis parodyti, kaip sovietų okupuotuose kraštuose intelektualus veikia režimas. Įvesdamas pasiskolintą „ketmano“ sąvoką, Č. Milošas bandė atskleisti to meto politinę sąmonę. Liaudies demokratijų „ketmano“ esmė yra vaidyba, kurios tikslas save pavaizduoti esant ištikimu režimui, nors realiai ta ištikimybė yra suvaidinta saugantis valdžios represijų. *Vaidinančiojo nepažeidžia tai, kad jis vaidina, tai nerodo jo nelojalumo. Svarbu tik, kad gerai vaidintų, nes puikus vaidmens atlikimas liudija, kad ta asmenybės dalis, kuria grindžiamas vaidmuo, yra pakankamai išvystyta.*⁶¹

Ilgainiui toks asmuo taip suauga su savo vaidmeniu, kad išaiškinti apgavystę gali tik taip pat besielgiantis. „Pavergtas protas“ privertė Vakarus permąstyti tai, kas

⁶⁰ Jerzy Giedroyc – Czesław Miłosz laišakai 1952–1963... p. 68.

⁶¹ Cz. Miłosz, Pavergtas protas, vertė Almis Grybauskas, Vilnius, 1995, p. 76.

dėjosi už Geležinės uždangos ir tai, kaip Vakarai suvokė totalitarizmo fenomeną. Pastarąjį kūrėjas vadino „naujuoju tikėjimu“ ir asmeniškai išgyventas totalitarizmo patirtis laikė neabejotinu privalumu. Karlas Jaspersas „Pavergto proto“ įvade rašė: *Asmeninė patirtimi remiantis, nors konkrečių vardų ir neminint, ši knyga įsiterpia tarp tų, kurių demaskavimai nutraukia visas gijas, siejusias autorius su valdančiais režimais. Šių demaskavimų įspūdi šiek tiek švelnina pamokymai, kuriuos formuluoja autorius, buvęs pačioje aprašomųjų reiškinių tirštumoje ir savo kailiu patyręs, kas tenai vyksta. Milošo atveju demaskavimą dar labiau švelnina objektyvus aprašymo būdas ir meniškai neįkūręs kenčiančių žmonių egzistencijos paveikslai. Skaitome liudijimą žmogaus, kuris pats, sunkių klausimų kamuojamas, buvo nusileidęs į savąją bei istorinio vyksmo gelmes.*⁶²

Tarsi atliepdamas į šiuo žodžius, Č. Milošas autoriaus žodį užbaigia: *Aš atsakau doktrinai teisę ginti jos vardu atliktus nusikaltimus. Ir atsakau šių dienų žmogui, užmirštančiam, koks niekingas jis prieš žmogaus galimybių dydį, teisę savuoju mastu matuoti ir praeitį, ir ateitį.*⁶³

1955 m. Č. Milošas išspausdino „Isos slėnį“ – autobiografinių bruožų turintį romaną, kuriame pavaizduotas poeto gimtasis Nevėžio slėnis, atkurti vaikystės išgyvenimai, užfiksuoti atmintin įstrigę gimtojo krašto žmonės ir įvykiai. Parašyti

knygą apie savo gimtinę Č. Milošą įkvėpė iš Užkarpatės kilęs rašytojas Stanislovas Vincenzas (Stanisław Vincenz), teigęs, kad žmogui svarbiausias dažnai yra net vardo neturintis jo gimtasis kraštas („mažoji tėvynė“), o ne valstybė – dirbtinas kūrinys su pernelyg dažnai besikeičiančiomis sienomis. „Isos slėnis“ kartais vadinamas teologiniu kūriniu, nes jame parodyta blogio problema pasaulyje. Iš Naujosios Vilnios kilęs lenkų rašytojas ir režisierius Tadeušas Konvickis (Tadeusz Konwicki) pagal šį romaną sukūrė meninį filmą.

1957 m. išleistas Č. Milošo „Poetinis traktatas“ – gilus intelektualinis kūrinys, jungiantis poeziją su filosofija, tarsi savotiška eilėmis išdėstyta lenkų poezijos istorija.

1958 m. pasirodžiusios eseistinės „Gimtosios Europos“ puslapiuose Č. Milošas svarstė Rytų Europos gyventojų tapatybės problemas, kokį intelektualinį, dvasinį, politinį, ideologinį, meninį paveldą įgyja žmogus, kilęs iš Rytų Europos. Šia knyga autorius Vakarų Europai suteikė žinių apie mažai pažinotą „blogesnę“ Rytų Europą, griovė stereotipus, padėjo Vakarų gyventojams priimti Rytų Europos atstovus tokius, kokie jie yra, ir pabandyti juos suprasti.

⁶² Ten pat, p. 6.

⁶³ Ten pat, p. 13.

BERKLIS IR AUKŠČIAUSIAS TARPTAUTINIS PRIPAŽINIMAS

*Šias mano knygas padėkim ten, kur ir patarlės tavo,
Ant imbieru kvepiančių lentynų, šalia Statutų Lietuvos.* ⁶⁴

1960 m. Č. Milošas persikėlė gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas, tapo Kalifornijos universiteto Slavų kalbų ir literatūros fakulteto profesoriumi. 1969 m. išleido savo studentams anglų kalba vadovėlį „Lenkų literatūros istorija“. Č. Milošui gerai sekėsi derinti knygų rašymą ir dėstymą universitete, jis niekuomet nesigailėjo pasirinkęs tokį pelno nenešusį gyvenimo būdą. *Mano nelaisvės ir pertekliaus laikotarpiai buvo trumpi, tuo tarpu ilgai tęsėsi visiškos laisvės ir skurdo laikotarpiai. Uždirbdavau iš rašymo, tačiau dažniausiai rašiau tai, kas man patiko ir kada patiko. Ir netgi skurdas nebuvo pernelyg varginantis nei nuolatinis, kadangi vis dėlto knygos man atnešdavo pinigų. Šiandieną aš visiškai neapgailestauju dėl tokio likimo, ir net ilgai mąstydamas, negaliu sugalvoti jokios geresnės gyvenimo situacijos nei ta, kurią pasiekiau. Daugelį metų esu savo laiko viešpats, taigi, mano gyvenimas nėra susidvejinęs. Tuo nenoriu pasakyti, kad neuždarbiauju. Tačiau universiteto profesoriaus pareigos, kurios daugeliui yra našta, man tokios nėra, priešingai – su studentais praleistos valandos man reiškia pokalbį ir bendravimą su sau artimais žmonėmis, kurio siekiama rašant.*⁶⁵

Jungtinėse Amerikos Valstijose Č. Milošas produktyviai rašė poeziją. Pasirodė poezijos rinkiniai „Karalius Popielius ir kiti eilėraščiai“ (1962), „Žmogus tarp skorpionų“ (1962),

„Užburtasis Gucio“ (1965), „Himnas apie perlą“ (1982), „Neparėpiama žemė“ (1984), esė rinkiniai „Vizijos San Francisko įlankoje“ (1969), „Privačios pareigos“ (1972), „Mokslų sodas“ (1979), „Poezijos liudijimas“ (1983), „Pradedant nuo mano gatvių“ (1985), dienoraštis „Medžiotojo metai“ (1990). Poetas vertė iš lenkų į anglų kalbą Zbignevo Herberto (Zbigniew Herbert), Aleksandro Vato (Aleksander Wat) ir kt. eilėraščius, iš hebrajų į lenkų kalbą išvertė ir publikavo Biblijos dalis: Psalmių knygą, Jobo knygą, Evangeliją pagal Morkų, Penkių ritinių knygą, Apokalipsę ir Išminties knygą.

Šiuo periodu Č. Milošas nepamiršo Lietuvos, poezijoje ryškėja gyvi Lietuvos vaizdai rinkiniuose „Miestas be vardo“ (1969), „Kronikos“ (1987), „Tolimesnės vietovės“ (1991), o ypatingai eilėmis ir proza parašytoje poemoje „Kur saulė pateka ir kur nusileidžia“ (1974), kuri laikoma Č. Milošo „opus magnum“. Poemoje apmąsto savo kilmę, pateikia istorinių duomenų apie gimtąsias vietas, grįžta prie „mažosios tėvynės“ tematikos. Šis veikalas inspiravo subtilios intelektualinės autobiografijos „Ulro žemė“ pasirodymą 1977 m.

⁶⁴ Cz. Miłosz, Kur saulė pateka ir kur nusileidžia / Cz. Miłosz, Rinkiniai eilėraščiai... vertė Algis Kalėda, p. 273.

⁶⁵ Cz. Miłosz, Widzenia nad zatoką San Francisco, Kraków, 2000, s. 165–166, ištrauką vertė Vaiva Narušienė.

Č. Milošas Santaros-Šviesos suvažiavime 1978 m. Tabor Farmoje. VDU Išeivijos instituto archyvas.

Viršuje kairėje: Vincas Rastenis, Česlovas Milošas, Algirdas Landsbergis.

Viršuje dešinėje: Česlovas Milošas, Henrieta Vepštienė, Kęstutis Kavolis.

Apacioje: Česlovas Milošas ir Vytautas Kavolis.

Pavyzdžiui, Berklyje sukurtoje poemoje „Miestas be vardo“ aprašomas Vilnius:

*Kodėl jau vien manimi pasikliauja šis miestas beginklis
Ir tyras kaip užmirštas genties vestuvinis antkaklis?*

.....

*Nebėra čia anksčiau nei vėliau, visi dienos ir metų laikai
vienu metu traukias.*

.....

*Taškydamiesi ratais „Kurjeris“ ir „Vikrusis“ plaukia
pasroviui į Verkius, o baidarės irklautojas, numuštas
viršum Anglijos, švaistos atsilapojęs.*

*Petro ir Povilo angelai nuleidžia sunkius vokus, šypsodami
virš vienuolės, kurios mintys neskaisčios.*

*Barzdota, su peruku sėdi prie kasos ponio Sora Klok,
tuziną savo pardavėjų mokydama.*

*Ir visa Vokiečių gatvė svaido ant prekystalių
manufaktūrinius rietimus, ruošdamosi mirčiai ir Jeruzalės
paėmimui.*

*Juodi kunigaikščių šaltiniai beldžias į požemius po
Kazimiero karstu katedroje ir po qžuolų nuodėguliais.*

*Su tarnaitės kraitele ir maldaknyge gedinti Barbora grįžta į
Romerių namą Bokšto gatvėn iš lietuviškų mišių pas
Šventąjį Mikalojų.⁶⁶*

1980 m. Č. Milošas už viso gyvenimo kūrybinius nuopelnus gavo Nobelio literatūros premiją. Pasiekęs aukščiausio tarptautinio įvertinimo, priimdamas apdovanojimą Švedijos mokslų akademijoje, Č. Milošas kalbėjo apie Lietuvą: *Gera yra gimti mažoje šalyje, kur gamta yra žmogiško masto, kur per šimtmečius drauge gyveno įvairios kalbos ir religijos. Aš kalbu apie Lietuvą – padavimų ir poezijos kraštą. Mano šeima jau šešioliktame amžiuje kalbėjo lenkiškai, lygiai kaip daugelis šeimų Suomijoje kalbėjo švediškai, o Airijoje – angliškai; todėl aš esu lenkų, ne lietuvių poetas. Bet Lietuvos gamtovaizdžiai, o gal ir jos dvasios niekados manęs neapleido. Gera nuo vaikystės girdėti lotyniškos liturgijos žodžius, versti mokykloje Ovidijų, mokytis katalikų dogmatikos ir apologetikos. Tikra palaima, jeigu likimas kam nors lėmė mokytis ir studijuoti tokiam mieste, koks buvo Vilnius, – keisčiausias baroko ir italų architektūros, perkeltos į siaurės miškus miestas; istorijos, įspaustos kiekviename akmenyje, keturiasdešimties katalikų bažnyčių ir gausių sinagogų miestas, anais laikais vadintas Šiaurės Jeruzale.⁶⁷*

Nobelio premija sušvelnino tuometinės Lenkijos Liaudies Respublikos valdžios požiūrį į Č. Milošą. Gavęs valdžios leidimą, po 30 metų pertraukos 1981 m. poetas apsilankė Lenkijoje, tapo Liublino katalikiškojo universiteto Garbės daktaru. „Solidarumo“ judėjimo apimtai Lenkijai Č. Milošas tapo laisvės ir nesusitaikymo su totalitarizmo prievarta šaukliu, o visam pasauliui – didžiu XX a. mąstytoju.

⁶⁶ Cz. Miłosz, Miestas be vardo / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Almis Grybauskas, p. 177.

⁶⁷ Cz. Miłosz, Nobelio paskaita Švedijos mokslų akademijoje, vertė Barbara ir Algis Kalėda, Kaunas, 2001, p. 27.

Santaros-Šviesos suvažiavimo programa, 1978 m.
VDU Išeivijos instituto archyvas.

25to jubiliejinio Santaros-Šviesos suvažiavimo
PROGRAMA

1978m. rugsėjo 7-10d.d., Tabor Farm, Sodus, Michigan

Ketvirtadienis, rugsėjo 7d.

- 4 val.p.p. Vytautas Kavolis, "Liberalai moralinių kultūrų
šėmėlapyje."
8 val.vak. Mykolas Drunga ir Kęstutis Girnius, "Santaros-Šviesos
klaidos ir trūkumai."
10 val.vak. Pokalbis su Czesław Miłosz.

Penktadienis, rugsėjo 8d.

- 9:30 val.r. Virginija Bird, "Amatininkų ir amatų raida Vilniuje
1860-1914m."
11 val.r. Rimas Krisciūnas, "Apsisprendimas emigruoti 1945-50m.
dokumentuose."
2 val.p.p. Algimantas Gureckas, "Tautų apsisprendimas ir Rytų
Europos taikos pagrindai."
4 val.p.p. Augustinas Idzelis, Vincas Rastenis, Aleksandras
Štomas, ir Tomas Venclova, "Žydų-lietuvių santykiai
ir tų santykių svarstymai išeivijoje."
Moderatorius: Romas Misiūnas.
8 val.vak. Algirdas Landsbergis, Daiva Markelytė, Kostas
Ostrauskas, ir Rimvydas Šilbajoris, "Žvilgsniai į
Algirdo Landsbergio ir Kosto Ostrausko dramaturgiją."
10 val.vak. Algis Rukšėnas, "Tartarus arba posėdis pragare."

Šeštadienis, rugsėjo 9d.

- 10 val.r. Henrikas Nagys, "Žvilgsnis šiandien į Literatūros
lankų sąjūdį."
2 val.p.p. Czesław Miłosz ir Tomas Venclova, "Vilnius kaip
dvasinio gyvenimo forma."
3:30 val.p.p. Aleksandras Štomas, "Lietuvos valstybingumo klau-
simas ir dabartinė padėtis."
Diskutantas: Tomas Venclova.
5 val.p.p. Organizacinis ir AM & M Knygų Leidimo Fondo posėdis.
8 val.vak. Poezijos vakaras: Vitalija Bogutaitė, Czesław Miłosz,
Henrikas Nagys, Tomas Venclova, Aldona Vesčiūnaitė.
9:30 val.vak. Aldona Stempušienės-Švedienės rečitalis, akompanuoja,
Jonas Švedas: "Pokalbis su mirusiais vaikais" (Algi-
manto Mackaus žodžiai, Jono Švedo muzika), Julius
Juzeliūno "Sutartinė" ir kt.

Sekmadienis, rugsėjo 10d.

- 10 val.r. Rimvydas Šilbajoris, "Rūstybes šviesa Kazio Borutos
poezijoje."

Suvažiavimo metu vyksia Stasio Krasausko grafikos darbų paminėtinė
paroda.

*Dar vieneri metai, idant pasirengčiau.
Jau ryt pradėsiu rašyti didžiąją knygą,
Kur mano šimtmetis bus pavaizduotas, koks buvo.
Saulė tenai tekės virš teisiųjų ir neteisiųjų,
Pavasariai, rudenys neklysdami pavaduos vienas kitą,
Strazdas drėgnam tankumyne lopys moliu savąjį lizdą
Ir lapės mokysis lapiško prigimimo.*

*Iš viso tik tiek. Pridurkime: armijos,
Bėgančios apledėjusiom pievom, kriokiančios keiksmą
Tarytum daugiabalsiai chorai; tanko vamzdis,
Augantis gatvės kertėj; įvažiavimas temstant
Tarp stovyklos vielų ir sargybos bokštelių.*

*Ne, ne rytoj. Po penketo metų, po dešimties.
Kol kas per dažnai mąstau apie motinų triušą,
Apie tai, kas yra žmogus, užgimus iš moters.
Susirietęs į kamuolį, bando apsaugoti galvą
Nuo bato spyrių; bėgdamas šviesiai liepsnoja;
Paskui jį buldozeris stumia į molyje iškastą duobę.
Jos kūdikis. Apsikabinęs meškiuką. Pradėtas ekstazėj.*

*Dar neišmokau kalbėti ramiai, kaip dera.
O pyktis ir galestis kenkia stiliaus vienovei.⁶⁸*

Gyvendamas JAV, Č. Milošas užmezgė ryšius su lietuvių
išeivių bendruomene, jo bičiuliu tapo Kalifornijos
universiteto profesorius Algirdas Avižienis. Č. Milošas

bendravo ir su kitais lietuviais: Jeilio universiteto
profesoriumi Tomu Venclova, Dikinsono universiteto
profesoriumi Vytautu Kavoliu, Kalifornijos universiteto
profesore Marija Gimbutiene, palaikė ryšius su Lietuvoje
likusiais rašytoju Juozu Keliuočiu, paskutiniu juo Lietuvos
Respublikos užsienio ministru Juozu Urbšiu, menotyrininku
Vladu Drėma ir kt.

Č. Milošas dalyvaudavo lietuvių išeivių intelektualų draugijos
Santara-Šviesa suvažiavimuose Tabor Farmoje, kur skaitydavo
savo poeziją, diskutuodavo aktualiomis temomis. Čia
susipažino su Valdu Adamkumi. 1978 m. jubiliejiniam
25-tajame Santaros-Šviesos suvažiavime kartu su T. Venclova
dalyvavo diskusijoje „Vilnius kaip dvasinio gyvenimo forma“.
Č. Milošas prenumeruodavo ir skaitydavo lietuvių išeivių
spaudą: „Akiračius“, „Draugą“ ir kt., domėjosi lietuviams
aktualiomis problemomis, vertė lietuvių poeziją į lenkų kalbą.

Č. Milošui buvo brangi draugystė su lietuvių išeivijos
intelektualais, kuriuos tolimojoje Amerikoje vienijo bendra
kilmė iš Lietuvos. Poetas skaitė ir suprato lietuviškai, tačiau
kalbėti vengdavo.

1992 m. poetas išleido eseistinę knygą „Tėvynės ieškojimas“,
kurioje grįžta prie žmogaus tapatybės problemos, prie savo
ištakų, svarstoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės esmė ir
jos palikimo problema XX a. Pirmojo lenkiškojo leidimo viršelį
puošė Šventybrasčio ažuolų ir protėvių kapų nuotrauka.

⁶⁸ Cz. Miłosz, Pasirengimas / Kultūros barai, 2005, nr. 5, vertė Tomas Venclova.

SUGRĮŽIMAS

*Teatneša mano kūryba žmonėms naudos ir tesveria
Daugiau už mano blogį.* ⁶⁹

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, po 52 m. pertraukos 1992 m. gegužį Č. Milošas sugrįžo į gimtuosius Šetenius. Iš sodybos pastatų buvo likęs vienintelis apgriuvęs 1856 m. statytas baltasis dvaro svirnas. 1994 m. išleistas eilėraščių rinkinys „Ant upės kranto“, kuriame apmąstyti sugrįžus užfiksuoti pasikeitimai. Sunkiai galėdamas atpažinti vaikystės vietas, Č. Milošas rašė:

*Nėra namų, tik parkas, nors senieji medžiai iškirsti
Ir tankumynas gožia kadainykščio tako žymę.
Nugriautas svirnas, baltas, su spynom,
Su sklepais, arba rūšiais, kur stūksojo lentynos žieminiams
obuoliams.*

*Tokios pat, kaip anuomet, kelio vėžės žemyn:
Prisiminiau, kur posūkis, bet upės neatpažinau;
Spalva ir rūdijančio sunkvežimių tepalo,
Ir nei meldų, nei vandens lelijų.
Neberasi liepų alėjos, kur bitės siaudė kadaise,
Ir sodai, saldybe girtų širšinių bei vapsvų tėvynė,
Sudulėjo ir prasmego į dagius ir dilgėles.
Tas kraštas ir aš, nors buvom toli kits nuo kito,
Nukirsdavom lapus daug metų tuo pačiu laiku,
Užpustydavo mudu, ir mudviejų vis mažėjo.
Ir štai mudu drauge, vienoj senatvėj.⁶⁹*

Bene labiausiai Č. Milošas apsidžiaugė radęs senąjį vaikystės draugą lazdyną:

*Neatpažįsti manęs, juk tai aš, tas pats,
Išsipjaudavau lanką iš rusvų tavo rykščių,
Saulėn besistiebiančių taip tiesiai ir šmaikščiai.*

<...>

*Mylėjau tavo žievę, bronzinę, baltai taškuotą,
Pačios tikriausios lazdyno spalvos.
Glosto mano širdį, kad išliko tie uosiai, qžuolai,
Nors labiausiai mane pradžiuginai tu,
Kaip visad kerintis, su perlais savo riešutų,
Su voverėm, kurios nuo amžių tavyje straksėdavo.⁷¹*

Deja, lazdynas nesulaukė vėlesnio Č. Milošo sugrįžimo, nuliūdęs poetas 1999 m. sakė: *Gaila, kad šįsyk neradau senojo lazdyno. Jis buvo išsikerojęs tarp brūzgynų, bet niekas nežinojo, koks jis man jausmine prasme buvo svarbus.*⁷²

Kitas svarbus poetui susitikimas buvo su Nevėžio slėnio lanka. Tačiau po penkiasdešimt dvejų metų sugrįžau į Lietuvą ir Šeteniuose patyriau tikrą lankos išgyvenimą, kurį sukėlė ypatingas augalų išsidėstymas lankoje, kuris, mano nuomone, aptinkamas tik tai tenai. Tai vaikystės atmintis <...> man tai buvo nepaprastai stiprus išgyvenimas. Tuomet parašiau trumpą eilėrašį „Lanka“.⁷³

⁶⁹ Cz. Miłosz, Lietuva po penkiasdešimt dviejų metų / Cz. Miłosz, Rinkiniai eilėraščiai... vertė Tomas Venclova, p. 365.

⁷⁰ Ten pat, p. 349.

⁷¹ Cz. Miłosz, Lazdynui / Cz. Miłosz, Tai... p. 9.

⁷² Č. Milošo pokalbis su Birute Garbaravičiene, 1999 m. / <http://www.milosz.lt/miloszasapiesetenius.htm>

⁷³ Almanach Sejneński, 2003, nr. 2, ištrauką vertė Vaiva Narušienė.

Č. Milošas Lietuvoje, 1992 m. Vlado Urbono nuotraukos, VDU bibliotekos Rankraščių skyrius.

Viršuje kairėje: susitikimas su skaitytojais. **Viršuje dešinėje:** Č. Milošas su kaimynu Jonu Babensku Šeteniuose.

Apacioje: Č. Milošas VDU 70-mečio šventėje, kurios metu poetui suteiktas Garbės daktaro vardas.

Iš kairės: Č. Milošas, Algirdas Avižienis, kun. Antanas Liuima, kun. Viktoras Butkus.

*Tai buvo paupio lanka, vešli, dar nešienauta,
Skaisčiausiąją birželio saulės dieną.
Aš jos ieškojau visą amžių, radau, atpažinau,
Ten tarp žolės ir gėlės, kadaise pažįstamos vaikui.
Pro primerktus vokus siurbiau tą šviesumą,
Ir kvapas mane apsėmė, bet koks žinojimas liovės.
Staiga pajutau: išnykstu ir raudu iš laimės.⁷⁴*

Visą gyvenimą siekė, kad dvi jam brangiausios šalys – Lietuva ir Lenkija – suartėtų ir kad jų gyventojai pasiektų tarpusavio supratimą, gyvenimo pabaigoje Č. Milošas džiaugėsi matydamas šių šalių kolegiskus santykius. 1992 m. Vilniuje jam suteikta Lietuvos Respublikos Garbės pilietybė, tapo Kėdainių miesto Garbės piliečiu, Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaru. 1994 m. Č. Milošui buvo suteiktas Krokuvos Garbės piliečio vardas ir svarbiausias apdovanojimas Lenkijoje – Baltojo erelio ordinas. 1995 m. poetas apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino II laipsnio ordinu.

Priimdamas Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaro diplomą, Č. Milošas teigė: *Stovėdamas šičia priešais jus, negaliu nutylėti tų užduočių, kurias esu skyręs sau kaip lenkų poetui. Viena iš jų – pastangos, kad dvi šalis skiriančios konfliktai nuslinktų į praeitį, ir įsivyratų geri kaimyniški santykiai – o pirmoji to sąlyga yra dabartinių sienų neliečiamybė ir tarptautinės teisės vertybių pripažinimas.*

Kadangi žinau mūsų Europos regiono istoriją, suvokių, jog praeitis yra labai galinga ir dažnai sugrįžta įsisenėjusių prietarų bei neaiškių baimių pavidalu. Ir vis dėlto esu įsitikinęs, kad laikas veikia tos praeities nenaudai. Nors daug postkomunistinių kraštų dabar patiria paroksizmus, iš kurių išplaukia net karai, planetos vienijimasis, apie kurį jau kalbėjau, vyks ir toliau, ir šioje platesnėje perspektyvoje dera žvelgti taip pat į santykius tarp Baltijos valstybių, Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos.⁷⁵

Č. Milošo kolega, pirmasis atkurtojo Vytauto Didžiojo universiteto rektorius profesorius Algirdas Avižienis 1992 m. ėmė rūpintis poeto gimtinės atstatymu. 1997 m. įkurtas Česlovo Milošo gimtinės fondas. Jo steigėjais buvo Česlovas Milošas, jo antroji žmona Carol Thigpen, poeto brolis Andžėjus Milošas (Andrzej Miłosz), Aleksandras Fiutas (Aleksander Fiut), Egidijus Aleksandravičius, Algirdas Avižienis, Bronius Vaškelis, Algis Kalėda, Eugenijus Ališanka, Petras Baguška, Vincentas Kuprys. Fondo globėju tapo Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus. 1998 m. pradėtas Šetenių svirno atstatymas. Fondo pastangomis už suaukotas lėšas svirnas buvo restauruotas, paverstas rezidenciniu konferencijų centru (architektas Algimantas Kančas). 1999 m. liepos mėnesį jame apsilankė Č. Milošas su antrąja žmona Carol Thigpen.

⁷⁴ Cz Miłosz, Lanka / Cz. Miłosz, Rinktiniai eilėraščiai... vertė Tomas Venclova, p. 359.

⁷⁵ Č. Milošas, Kad konfliktai nuslinktų praeitin, ... p. 13.

Č. Milošas Lietuvoje, 1999 m., Č. Milošo gimtinės fondo archyvas.

Kairėje: A. Avižienis ir poetas.

Dešinėje viršuje: Č. Milošas sodina ąžuolą Šetenuose.

Dešinėje apačioje: Č. Milošas, A. Avižienis, A. Kančas.

1999 m. Šetenuose buvo pasodinti ąžuoliukai kaip sovietmečiu suniokoto dvaro atgimimo ir naujos pradžios simbolis. Kartu su poetu ąžuolus sodino Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, VDU rektorius Algirdas Avižienis, Kovo 11-osios akto signataras Vytautas Landsbergis, Kauno apskrities viršininkas Kazimieras Starkevičius, Kėdainių meras Viktoras Muntianas, VDU profesorius Egidijus Aleksandravičius, AB „Lifosa“ generalinis direktorius Jonas Dastikas. 2001 m. ąžuoliukus pasodino Lietuvos Respublikos prezidentas Algirdas Brazauskas, tuometinis VDU rektorius Vytautas Kaminskas ir verslininkas Viktoras Uspaskichas.

Duodamas interviu žurnalistams, poetas džiaugėsi atgimsiančiais Šeteniais:

– *Sakėte, kad Jūsų namai vėl čia?..*

– *Taip. Ir namai turi savo dvasią. O dabar jau ir kūną, – šypsodamasis pokalbį baigė Česlavas Milošas.*⁷⁶

Gyvenimo pabaigoje Č. Milošas apsistojo Krokuvoje, kuri poetui priminė brangiausią miestą – Vilnių. Ligi pat gyvenimo pabaigos kūrėjas išliko darbingas: išleido naujai sukurtus poezijos rinkinius „Ant upės kranto“ (1994), „Tai“ (2000), „Kita erdvė“ (2002), poemą „Orfėjas ir Euridikė“ (2002), parašė bestseleriu tapusią eseistinę knygą „Milošo abėcėlė“ (1997), esė ir apybraižų rinkinius „Kokį svečią

turėjome. Apie Anną Świrszczyńską“ (1996), „Šiuolaikinės legendos“ (1996), „Pakelės šūnytis“ (1997), „Gyvenimas salose“ (1997), „Iškart po karo. 1945–1950 m. susirašinėjimas su rašytojais“ (1998), „Išvyka į dvidešimtmetį“ (1999), „Apie keliones laiku“ (2004), „Literatūros sandėliukas“ (2004) ir kt. Paskutiniojoje Č. Milošo poezijoje apmąstoma tikėjimo ir netikėjimo problematika geriausiai atsispindi poemoje „Teologinis traktatas“, kurio, kaip teigė Č. Milošas, jaunas žmogus neparašytų. Č. Milošui visuomet svarbi buvo krikščioniška savimonė, atsinešta iš senojo Šetenių dvaro, išugdyta Vilniaus gimnazijoje. Paklaustas, kas jam gyvenime svarbiausia, poetas atsakė, kad išganymas.

Č. Milošas turėjo jaunesnįjį brolį Andžėjų (1917–2002), kuris buvo lenkų žurnalistas, publicistas, dokumentinių filmų režisierius, vertėjas, jamžinės Č. Milošą daugelyje nuotraukų ir filmuotų kadru. 1991 m. sukūrė seriją televizijos filmų „Pokalbiai su Česlovu Milošu“, 2000 m. du filmus apie Č. Milošo lankymąsi Lietuvoje „Sapnavau, kad sugrįžtu“ ir „Milošo Vilnius“.

Atsisveikindamas su Anapilin išėjusiu broliu, Č. Milošas pabrėžė jo darbštumą, atsidavimą kitiems žmonėms. Poetas atkreipė dėmesį, kad brolis buvo tapęs savotišku giminės metraštininku: *mūsų šeimoje buvai giminės tradicijų saugotoju, nes rūpinaisi mūsų protėvių kapais Lietuvoje Vandžiogaloje ir Šventybrastyje.*⁷⁷

⁷⁶ Č. Milošo pokalbis su Birute Garbaravičiene, 1999 m. / <http://www.milosz.lt/miloszasapiesetenius.htm>

⁷⁷ Tygodnik Powszechny, 2002, nr. 40, ištrauką vertė Vaida Kamuntavičienė.

Č. Milošas Nevėžio slėnyje, 1992 m.
Vlado Urbono nuotrauka, VDU bibliotekos Rankraščių skyrius.

2002 m. Č. Milošui teko atsisveikinti su daugiau nei trisdešimt metų jaunesne antrąja žmona istorike dr. Carol Thigpen (1944–2002), su kuria susituokė 1992 m. Poetas liko vienas gilioje senatvėje. Carol garbei gedėdamas Č. Milošas sukūrė poemą „Orfėjas ir Euridikė“.

Savo žemišką gyvenimo kelionę Č. Milošas baigė Krokuvoje 2004 m. rugpjūčio 14 d. Didis kūrėjas palaidotas Paulinų vienuolyne Šv. Stanislovo kankinystės šventovės požemiuose, šalia žymių kultūros ir švietimo veikėjų. Čia ilsisi istorikas Jonas Dlugošas (Jan Długosz), rašytojai Juzefas Ignacas Kraševskis (Józef Ignacy Kraszewski) ir Stanislovas Vyspianskis (Stanisław Wyspiański), kompozitorius Karolis Šymanovskis (Karol Szymanowski) ir kt.

Č. Milošas kūrė visą ilgą gyvenimą karo, okupacijos ir tremties sąlygomis, atskleidė tragišką XX amžiaus patirtį. Kiekvieną gyvenimo periodą jis grįždavo prie savo šaknų, vis naujai apsvaistydavo savo kilmės iš Lietuvos ypatumus. Jo kūryba išversta į beveik pusšimtį kalbų, poetas gavo daugelį prestižinių pasaulio apdovanojimų.

Išeidamas jis užtrenkė gramatikos varčias.

*Dabar ieškokit jo žodyno miškuose ir girose.*⁷⁸

⁷⁸ Cz. Miłosz, Tai... p. 65.

Santrumpos

BN – Lenkijos nacionalinė biblioteka (Biblioteka Narodowa)

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas

Mi-227 Česlovas Milošas ir Lietuva / Vaida Kamuntavičienė, Irena Miklaševič, Giedrė Milerytė, Vaiva Narušienė. - Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2011. - 72 p. : iliustr.

ISBN 978-9955-12-690-4

Nobelio literatūros premijos laureato Česlovo Milošo šimtojo gimtadienio jubiliejui skirtoje informacinėje mokslinėje studijoje siekiama pristatyti pagrindinius Č. Milošo gyvenimo kelio etapus ir kūrybos bruožus, didžiausią dėmesį skiriant jo kilmei iš Lietuvos ir santykiui su „mažąja tėvyne“ atskleisti.

UDK 884.092

